ИЗЪ ИСТОРИЯТА

НА

БЪЛГАРСКАТА КАТОЛИШКА ПРОПАГАНДА

ВЪ XVII ВѢКЪ

Написалъ

Д-ръ Л. Милетичъ

СОФИЯ
Печатница Вълковъ
1894.

ИЗЪ ИСТОРИЯТА

НА

БЪЛГАРСКАТА КАТОЛИШКА ПРОПАГАНДА

ВЪ XVII ВѢКЪ

Написалъ

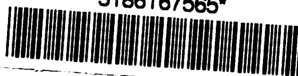
Д-ръ Л. Милетичъ

(Отпечатъкъ изъ „Български Прѣгледъ", кн. X—XII)

СОФИЯ
Печатница Вълковъ
1894.

MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ
SLOVANSKÁ
KNIHOVNA
V PRAZE

SLOVANSKÁ KNIHOVNA
3186167565

Изъ историята на българската католишка пропаганда въ XVII. вѣкъ.

Познато е, че въ XVII. вѣкъ въ България се е основала и дѣйствувала добрѣ организувана католишка пропаганда, чийто главенъ центъръ е билъ градецътъ Чипровецъ, столицата на тогавашния „софийски“ католишки архиепископъ (К. Иречекъ, Истор. Болг. 595. 605). Отъ тая дѣятелность на пропагандата до скоро се знаехѫ твърдѣ малко подробности, понеже главнитѣ писмени документи — писмата и докладитѣ на българскитѣ водители на пропагандата, писани до конгрегацията въ Римъ, не бѣхѫ обнародвани. Най-сетнѣ направи тази услуга на науката г. Еусебий Ферменджиу, банатски българинъ, като извади на явѣ голѣма часть отъ кореспонденцията на българскитѣ католици, пазена въ архива на римската congregatio de fide propaganda, заедно съ нѣкои печатни съврѣменни извѣстия. Всички тия документи г. Ферменджиу издаде съ помощьта на Хърватската академия въ съчинението: „Acta Bulgariae ecclesiastica ab a. 1565 usque ad a. 1799“. 1887. 8° 409 (вж. 18. томъ отъ Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium). Тукъ сѫ печатани 265 документа, отъ които три четвърти сѫ писма и доклади на българскитѣ католици, адресувани въ Римъ и писани на италиянски, а порѣдко на латински езикъ; има и нѣколко писма, писани отъ страна на жителитѣ въ Чипровецъ, Никополь и емигрирали чипровчани въ Трансилвания на смѣсенъ хърватско-български езикъ, за който ще говоримъ по-долу. Тия документи сега подробно разясняватъ нѣкои важни историко-литературни въпроси. Прѣди всичко отъ тѣхъ се вижда сега ясно, че народното съзнание въ България, а специялно въ сѣверо-западна България прѣзъ 17-ия вѣкъ е било толкова силно, че не бива вече изобщо и дословно да вземаме думитѣ на Паисия, гдѣто той кори своитѣ еднородци, че се срамѣли да се нарекѫтъ българи. Напротивъ отъ тия документи ние виждаме, какъ тъкмо въ по-добритѣ сѣмейства народната гордость не е

била унищожена и как тъкмо името „българинъ“ на всѣкждѣ съ пълно съзнание се употрѣбявало отъ народа. Сега можемъ по-безпристрастно да оцѣнимъ и влиянието, което е имала казаната пропаганда върху умственото свѣстяванье на подчинената ней маса, като е дѣйствувала за нейното развитие чрѣзъ книги и училища. Тая учебно-просвѣтителна дѣятелность отъ своя страна все нѣщо е помогнжла да се подготви въ западна България почва за онова велико движение — възражданьето, чието начало наистина туряме въ половината на 18. вѣкъ, ала по-далечнитѣ му поводи трѣбва да отнесемъ за едно столѣтие назадъ, защото възражданьето би било невъзможно, да не е имало прѣди туй едно тихо движение прѣзъ 16. и 17. вѣкъ, що не е давало да изгасне и съвършено да се забрави това, което политицитѣ и книжовницитѣ на независима България отъ XIV. вѣкъ сж били завѣщали на поробенитѣ си потомци. Въ Бълг. Прѣгледъ кн. VIII. г. Цоневъ умѣстно обърнж внимание върху „дамаскинитѣ“, писани прѣди 18. вѣкъ, които свидѣтелствуватъ съ своя хубавъ народенъ езикъ, че литературната дѣятелность не е била съвсѣмъ прѣкжсвана и въ най-тежкитѣ за България врѣмена прѣди Паисия.

Особениятъ поводъ, който ме потъкнж да изучавамъ документитѣ въ казаното издание, бѣше единъ историко-литературенъ въпросъ, за който мислѣхъ, че може тукъ да му се намѣри отговоръ. Както е извѣстно, за първа новобългарска печатна книга се счита издадениятъ отъ католишкия епископъ Филипъ Станиславовъ, „Абагаръ“ (около 1641—1651) Езикътъ на тая книга е чудна смѣсь отъ хърватски и български, (като се мѣси и *ц* съ *ч* и обратно!). така че и днесь още не е разясненъ добрѣ историческиятъ поводъ на този характеръ на езика. Напослѣдъкъ и моятъ колега Д-ръ А. Теодоровъ въ своя Книгописъ (Мин Сб. кн. IX 150) казва за тая книга: „Абагаръ“ се казва първата новобългарска книга. Така нж именува, и то само въ една приписка на края, нейниятъ съставитель, Филипъ Станиславовъ. Родътъ на тоя нашъ книжовникъ е неизвѣстенъ; ала може за вѣрно да се мисли, че той е билъ чужденецъ“. Но отъ тия документи става сега ясно не само, защо е езикътъ на Абагара така чуденъ, но въ тѣхъ изрично се казва, че Филипъ Станиславовъ е родомъ българинъ отъ едно павликянско село при Никополь, както ще видимъ по-долу. Ала не е само Филипъ Станиславовъ отъ кржга на тогавашнитѣ наши по-видни католици, който си е оставилъ споменъ въ историята на литературата: Знае се, че слѣдъ

като биде съсипанъ Чипровецъ въ 1688. год. най-виднитѣ католици отъ тоя градъ, до колкото бѣхѫ спасили животътъ си чрѣзъ бѣгство, се настанихѫ въ Унгария и Хърватско, и че отъ тѣхъ нѣколцина се прочухѫ и като писатели учени. Така у Шафарика е забѣлѣжено (Geschichte der südslavischen Literatur II. 52, 219) съчинението на Кръсто Пейкичъ отъ Чипровецъ: „Зарцало истине мед царкве източне и западнье, од дом Карстѹ Пейкиħа од Чипровац, каноника печуискаго у Мнецие на .аwir (1716) 12° 106“. Сетнѣ това свое съчинение Пейкичъ е прѣвелъ на латински: „Speculum veritatis“ Venetiis 1725. г. Той е издалъ и двѣ други съчинения на латински: „Mahometanus dogmatice et catechetice in lege christi, alcorano suffragente, instructus“, Tyrnaviae 1717. 4°“. и „Concordia orthodox. patrum orientalium et occidentalium in eadem veritate de spiritus S. processione etc“. Tyrnaviae 1730. 8°. Прѣди четири години можахъ да се сдобиѭ съ първото съчинение на Пейкича „Зарцало“. Тукъ Пейкичъ въ края на своето латинско прѣдисловие, отправено къмъ кардиналитѣ, се подписалъ: Submissimus servus Christophorus Peichich, Bulgarus alumnus et missiunarius. Сѫщото прѣдисловие както и цѣлото съчинение слѣдва на хърватски езикъ, ала така смѣсенъ съ български конструкции, че неможе да не ни напомни езикътъ на Абагара, ако и да не е смѣсицата така голѣма, както въ послѣдния. Авторътъ самъ съзнава, че не владѣе добрѣ книжовниятъ дубровнишки езикъ, на който се стреми да пише, и за това въ края на прѣдисловието се извинява, като казва „само молим свие *они*, кои буду щити ову кньижицу: парво да опросте моие поманьканье, ако би коие било, навластито иезика“. И наистина Дом Кръсту много слабо владѣе синтаксисътъ на падежитѣ като постоянно ги мѣси или изобщо не скланя имената, подъ влиянието на матерния си езикъ. Отъ документитѣ на Ферменджиу сега се разяснява и прибавката при подписа на Пейкича „Bulgarus“, а така сѫщо и смѣсениятъ езикъ на съчинението му. Този езикъ е книжовниятъ езикъ на българската католишка школа въ Чипровецъ и близкитѣ ней села католишки, гдѣто сѫ били основани училища. Сѫщиятъ езикъ намираме и въ казанитѣ писма, писани отъ чипровчани въ Римъ. Както ще укажемъ по-долу, привикнѫли веднѫжъ да пишѫтъ и да говорѭтъ така размѣсено и неправилно въ България, сетнѣ нашитѣ католици и въ емигрантството си не сѫ могли да се приучѫтъ на чистъ, правиленъ хърватски езикъ. Така е писалъ сетнѣ и българинътъ

Михаилъ Гроздичъ, който въ 1779. год. издалъ букварь заедно съ катихизисъ (A B C ili uprava za potribu shularske Dalmatinske mladekxi, Temesvar, 8⁰ 87), прѣдназначенъ за училищата въ неговата Карашовска епархия въ Банатъ. Гроздичъ е билъ отъ францисканския орденъ отъ България (provinciae Bulgariae); за езика на книгата му забѣлѣзва Шафарикъ (op. c. 101) споредъ една бѣлѣжка у Добровски, че той въ учебника си се придържа по-вече о „далматинско-илирския отколкото о българския езикъ, ако и книгата да му е прѣдназначена за българитѣ-ученици отъ неговата епархия“. Отъ това се вижда, че и Гроздичъ е писалъ така размѣсено хърватско-български, както Пейкичъ и всички отъ чипровската школа, на чело съ Станиславова. Отъ тия наши католици-писатели сѫ станѫли извѣстни още езуитътъ Яковъ Пеячевичъ († 1738), професоръ въ Загребъ и въ други мѣста, и отъ сѫщото сѣмейство Фр. Кс. Пеячевичъ (1707—1781), професоръ и абатъ въ Петроварадинъ (вж. Иреч. Ист. Б. 61—351). — Колкото се отнася до подписа на Пойкича: „Bulgarus“, то е съгласно съ тогавашното развито народно съзнание у нашитѣ католици, които почти не пропускатъ случай, гдѣто могѫтъ изтъкнѫ своето народно име.

Изобщо може да се каже, че католишката пропаганда въ България е била успѣла въ кратко врѣме да посѣе сѣме и на едно училищно образование, а това е щѣло да даде, безъ съмнѣние, важни резултати за цѣлитѣ, които тя е гонила, ако не бѣше се случила катастрофата въ Чипровецъ.

Отъ долѣизложения погледъ въ историята на черковно-училищното дѣло на католишката пропаганда у насъ прѣзъ XVII. вѣкъ, съставенъ възъ основата на казанитѣ документи, ще се види по-ясно това, за което по-горѣ накратко загатнѫхъ. Въ нашата литература, до колкото знаѭ, до сега само Дриновъ въ бПСп. II. 65—66 е далъ по тоя прѣдметъ кратки свѣдѣния, извлѣчени изъ единъ докладъ на дубровнишкия посланикъ Матей Гундуличъ отъ 1674. г.

* * *

Стремението на римската пропаганда, да хване коренъ въ България, има своя далечна история, чиито начала се отнасятъ къмъ първитѣ вѣкове на старата българска държава. Извѣстно е, че въ врѣмето на Калояна тая пропаганда даже бѣше почти успѣла да прокара унията въ България (вж. Дри-

новъ, Истор. на б. черква 68 нт., Мин. Сборн. IX. 255 нт.). Отъ тогава папската столица не е прѣставала да прави опити въ казаната посока, понеже се е знаело, че има на двѣ три мѣста въ България твърдѣ благоприятна почва за католицизма. Тая почва сж били павликянско-богомилскитѣ гнѣзда около Пловдивъ и Свищовъ и старата католишка саксонска колония въ градеца Чипровецъ както и съсѣдната ней албанска колония въ Копиловецъ. Мисионерскитѣ задачи, които е искала римската курия да осжществи на балканския полуостровъ, отколѣ се възлагали за изпълнение на калугеритѣ отъ францисканския орденъ. Вече въ XIII. в. сж били изпроваждани францискани въ България; въ 1365. г. осемъ калугери отъ тоя орденъ сж успѣли въ България да обърнжтъ на католичество много хиляди павликяни (вж. Fermendžiu, Acta bulg. eccl. V.), но понеже сетнѣ римската пропаганда не е била въ състояние да подържа правилни сношения съ тия павликяни, католицизмътъ на тия послѣднитѣ останжлъ празна форма и скоро пакъ отстжпилъ на старитѣ еретични павликянски традиции. Чипровскитѣ католици, саси, по-лесно сж подържали сношения съ Римъ, понеже тѣ се наслаждавали и съ особени привилегии отъ страна на турското правителство (вж. Иречекъ 594), а освѣнъ това тѣ сж били и близу до Унгария, гдѣто отъ врѣмето на краля Лудвика, а именно слѣдъ тъй наречената влашка война (1368—69) сж били основани специялни манастири (conventus) въ Шебешъ, Оршова, Северинъ и Говаждия, въ които сж били настанени францисканци отъ Босна (franciscani vicariae Bosnensis). Между 1372. и 1385. г. окончателно сж били организувани тия францискански конвенти, имайки за цѣль да подържатъ и разпространяватъ католичеството въ България и Влахия; затова тѣ сж съставяли така наречената „Custodia Bulgariae". Съгласно съ едно папско писмо (breve) отъ 1372. г. 1. Юни тѣ се настанявали и дѣйствували „in terris et villis in metis Ungariae circa Sebes et maiorem Wlachiam". Главниятъ центъръ на тая кустодия е билъ въ Черичъ (днесъ Черевичъ), градецъ на Дунава, не далечъ отъ Петроварадинъ. Ала отъ Унгария не е могло да се дѣйствува въ България твърдѣ успѣшно. Наистина пръснжтитѣ по България дубровчани търговци винжги сж подържали отдѣлнитѣ францискански свещеници, но успѣхътъ е билъ, сравнително, твърдѣ малъкъ, до когато послѣднитѣ не си основали трайни сѣдалища въ страната. Много е помагало на тия францискани сродството на тѣхния материнъ езикъ — хърватския (по-вече на-

рѣчие дубровнишко-далматинско) съ нашия езикъ, както и изобщо тѣхната славянска народность. Това се вижда ясно и отъ една грамота, изедена въ Цариградъ на 1581. г. 23 Априли отъ францисканския манастиръ въ Пера, съ която се назначава нѣкой си Petrus de Paulo за духовникъ на католицитѣ въ селата близу до Едрене, защото между друго знаелъ да говори на „илирски“ сир. хърватски езикъ (Acta eccl. 11). Въ сѫщата година Петъръ Цедулинъ, епископъ и папски ревизоръ (visitator apostolicus), е писалъ до българскитѣ павликяни въ сѣверна България писмо на „хърватски“ езикъ; това писмо е обнародвано отъ Ферменджиу въ латински прѣводъ, който той намѣрилъ въ архивата на францасканитѣ въ Римъ. Цедулинъ пише на павликянитѣ, че папата го е проводилъ да ги подучи въ „истинската християнска вѣра и да ги привлѣче къмъ католицизма, на който нѣкога сѫ принадлежали“; той моли да проводѭтъ въ Цариградъ „нѣколко по-стари свои хора“, за да имъ открие самъ „истинското Христово учение“, и прибавя: „Ако почтениятъ братъ Хиеронимъ, приносительтъ на това, понеже не знае илирскиятъ нашъ езикъ (ob ignorantiam illliricae linguae nostrae), не изпълни може би добрѣ посланието си, желаемъ да се отнасяте съ него снисходително“ (9). Сѫщиятъ епископъ сетнѣ въ една инструкция, писана въ Цариградъ на 1581. г. 16. Януари и дадена на казания Хиеронимъ, който тръгвалъ да посѣти католицитѣ въ България (Силистра и Провадия), му напомня, че трѣбва да посѣти и павликянитѣ, и щомъ пристигне, да имъ прѣдаде едно писмо, което той написалъ на босненски езикъ съ латиница, и едно друго писмо — съ кирилица („et li presentarete lettera, che io li scrivo in lingua Bosna in caratteri latini, et un altra in caratteri ilirici“ 5). Между „кирилски“ и „илирски“ не се прави разлика: названието „илирски“ се разбира въ смисълъ „славянски“, и за това Хиеронимъ въ рапорта си отъ 1581. г. мартъ казва, че посѣтилъ „Силистра въ Добруджа“, гдѣто населението говори езикъ „български сир. илирски“ („il linguaggio e Bulgaro o vero Ilirico“ 6). Сношенията между българскитѣ католици, специялно чипровчанитѣ и босненскитѣ францискани сѫ били толкова голѣми, че най-сетнѣ единъ твърдѣ дѣятеленъ бошнякъ отъ францисканския орденъ, Петъръ Солинатъ, се удостоилъ поради успѣшното си пропагандиранье между павликянитѣ въ сѣверна България да бѫде назначенъ отъ папа Климента

VIII. за епископъ „софийски“. Че Петъръ Солинатъ е билъ родомъ отъ Босна, е казано изрично въ единъ описъ отъ 1623. г. (XVIII. с. 21). Чипровчанитѣ въ едно сетнѣшно прошение до конгрегацията въ Римъ (1637. г. с. 43) разказватъ сами, какъ сѫ тѣ първомъ повикали францискани калугери отъ Босна и какъ съ тѣхъ дошелъ тѣхниятъ старѣй, П. Солинатъ: „Посли ми видеђи щету, кою примахмо, колико от душах толико от царковни ствари, отлучихмо договором свех, кои смо сада йоще мнози живи, и послахмо у Босну и доведохмо фратре с. Францешка, от коиех старешина дойде о. пр. Петар Соланин, кога после от Клемента 8. испросихмо за нашего бискупа и он том областиу умножи ред; и пoградише се манастире и царкви и павлиђане се обратише и многа друга добра учинише, коя оци наши желали йесу; а ми хвала господину богу и с очи наши видимо. . . .“ (43). Въ издаденитѣ отъ Ферменджиу документи най-стариятъ, въ който се подписва П. Солинатъ като софийски епископъ, е отъ 1610. год. 16. Октомври. Солинатъ и неговитѣ помощници францискани твърдѣ много сѫ направили за уредбата на католишката черква въ Чипровецъ и околнитѣ мѣста, та затуй сетнѣ францисканитѣ сѫ станѫли толкова популярни, че католишкото население не искало ни да чуе за други свещеници. Въ едно писмо отъ антиварския архиепископъ. Марин Бици (Bizzi), отъ 1611. г. се описва пожъртвователната дѣятелность на Солината. Той между друго е съградилъ черква въ Копиловецъ, той първъ обърнѫлъ на католичество много (gran numero) павликяни, страдалъ отъ турцитѣ и то особено поради доноситѣ на гръцкия софийски митрополитъ, „най-върлия неприятелъ на светата римска столица“ и пр. и пр. (14). Не е чудно, че сетнѣ всичкитѣ млади българи католици, които се посветявали на свещеническо звание, стѫпяли въ ордена на францисканитѣ та се е създала въ кратко врѣме една цѣла генерация отъ францисканци, които сѫ били родомъ българи, най-повече чипровчани. Отъ тия францискани българи сѫ били всичкитѣ епископи, които сѫ слѣдвали слѣдъ Солината, и всичкитѣ други видни лица въ черковното управление, а така сѫщо и цѣлото почти свещенство, което се състояло все отъ домашни синове, както ще видимъ по-долу. Популярностьта на ордена се вижда и отъ едно съобщение на епископа Илия Мариничъ (Мариновъ) отъ 1631. г. 6. Февруари (34), който пише, какъ сѫ го молили мнозина българи католици да съобщи въ Римъ, че тѣ, като родители, желѫтъ да станѫтъ синоветѣ имъ, които били изпро-

водени да се учжтъ въ лоретския конвентъ, свещеници францискани и че само съ това намѣрение били изпроводили синоветѣ си на учение. Тѣ всички едногласно му изявили, че нѣма да приематъ други свещеници освѣнъ францисканскитѣ братя (fratti minori)[1]. „Послѣднитѣ сж много обикнжти тукъ — продължава Мариничъ — защото тѣ вече отъ трийсетъ години дѣйствуватъ откакъ сж дошли тукъ изъ Босна и полека-лека тѣ сж създали манастиритѣ. . . . А и това е истина, че братята сж помагали на моя прѣдшественикъ да обърне въ католичество павликянитѣ, както помагатъ и на мене[2]". Когато въ 1637. г. се появили нѣкакви интриги въ Римъ противъ францисканитѣ въ Чипровецъ, всички чипровчани се възмутили та пишжтъ до конгрегацията дълго писмо въ защита на францисканскитѣ братя: „Мнози, како чуемо разликими начини таку пишу и смуѣую свету скупщину злогласеѣи и нас и наше редовнике, кое имамо. . . . . И ми друзих неѣемо ни по юдан начин, него ли како сада стоимо. . . . ." (43). Въ друго писмо чипровчанитѣ казватъ, че ако постигне „братята" нѣкое зло или „неволя" отъ когото и да било, тѣ винаги сж готови да ги защищаватъ и да имъ помогнжтъ въ всичко (XLIII).

Слѣдъ като приготвили францисканитѣ чрѣзъ своята неуморна дѣятелность сигурна почва за пропагандиранье въ по-голѣми размѣри, папа Урабанъ VIII. се рѣшилъ въ 1624. г. да се учреди особена, тъй наречена „втора кустодия" на францисканитѣ въ България. Това рѣшение е оформено съ двѣ грамоти: въ единъ актъ отъ 1624. год. 17. Априли, писанъ въ Римъ, се казва, че по желанието на българскитѣ католици папата заповѣдалъ да се създаде отъ францисканскитѣ манастири, които се намиратъ въ България и Влахия, кустодия съ привилегии и прерогативи, а при това да се приематъ въ ордена юноши българи и власи и да имъ се позволи да изпълняватъ професията си, както е позволено и на другитѣ кустодии; освѣнъ това въ тая кустодия да се избира по единъ кустосъ, който да може въ нея врѣменно и да управлява подъ вѣдомството и юрисдикцията на генерала на ордена, а цѣлата тази кустдоия да се постави подъ покровителството на софийския епископъ (XXI, 24); слѣдъ това е билъ изда-

---

[1]) „. . . . . et per questo gridano tutti con una voce, che non volemo altri, se non li frati sopra detti" (35).

[2]) „Et adesso sono piu di trenta anni che li frati hanno menato di Bosna et pian piano hanno fabricato li conventi. . . . . E questo è vero, che li frati sono stati coadiutori al antecessore nostro di convertir li Pauliani, come sono a me ancora" (35).

денъ на 2. Юни сѫщата година и самиятъ папски указъ (breve), въ който официялно се утвърдява новата „custodia Bulgariae“. И тъй българската кустодия е обхващала и францисканскитѣ манастири въ Влашко, а сношенията между чипровскитѣ и влашкитѣ францискани и безъ това сѫ били отъ старо врѣме твърдѣ интимни. Характеристично отъ тая страна е едно писмо на влашкия Радулъ-войвода (1614. год. 13. Септмври) до софийския епископъ Петъръ Солинатъ, въ което го моли да изпроводи нѣколцина братя въ францисканския манастиръ въ Търговище, гдѣто имало голѣма нужда отъ католишки свещеници. Този манастиръ споредъ писмото на Радулъ-войвода билъ съграденъ отъ старо врѣме (ante annos plurimos) отъ францисканския орденъ и ималъ толкова богати срѣдства, че въ него можели шестима братя добрѣ да поминѫтъ: „Отъ врѣме е наше желание — казва Рудолъ войвода — да подържаме отъ една страна православната черква, въ която сме родени, а отъ друга страна да не отклоняваме отъ римсата черква онѣзи, които отъ старо врѣме въ тия страни изпълняватъ нейнитѣ обреди, както и съ еднакво уважение да се отнасяме спрѣмо прѣдставителитѣ на двѣтѣ черкви и споредъ силитѣ си да имъ помагаме“ (16). Слѣдъ като е била учредена втората българска кустодия, влашкитѣ католишки манастири сѫ били официялно подвластни на софийскитѣ епископи, които, както казахме, освѣнъ първия епископъ Петъръ Солинатъ, всички редомъ сѫ били по народность българи. Слѣдъ П. Солината, който се поминѫлъ въ Босна (26), заелъ въ 1625. год. софийската епископска столица споменѫтиятъ Илия Мариничъ, българинъ отъ Чипровецъ.[1]) Той се е образувалъ въ Римъ както и други български младежи, които отивали да се учѫтъ, подържани отъ пропагандата още прѣди да се учрѣди кустодията. Това се вижда и отъ единъ докладъ за състоянието на павликанитѣ-католици отъ 1623. год., гдѣто се казва, че по настояването на епископа П. Солинатъ „нѣколко павликянски синове (aliqui filii Paulinorum) дошли въ Римъ да се учѫтъ, каквото отъ тѣхъ да се увѣрѭтъ родителитѣ и съгражданитѣ имъ за истинностьта на католишката черква“. Отъ тѣзи вече се били върнѫли двамина като свещеници, и единъ отъ тѣхъ, Донъ Антонио

[1]) За това има данни въ доклада на Павелъ Никпетричъ, кустосъ на софийския епископъ, до конгрегацията (1626. год.), гдѣто се казва за Мариничa: „Poi nel anno 1624 mediante la sacra Congregatione de propaganda Fide fu promesso al sudetto vescovato di Soffia fratre Elia di Chiprovaz, Bulgaro del nostro ordine, con l'aministratione di tutta la chiesa della Bulgaria“ (28).

Баторъ, служилъ въ Пловдивъ като капеланъ на петъ дубровнишки сѣмейства (21). Когато Мариничъ станѫлъ въ 1625. г. епископъ, католишката черква, споредъ единъ неговъ рапортъ (XXIII) била въ това състояние: Имало е всичко до седемъ хиляди павликяни, които още не сѫ били приели католичество, и всичко осемъ хиляди католици; отъ павликянитѣ ежедневно се покрѫщали по нѣколцина. Въ България (nel regno di Bulgaria) тогава сѫществували четири католишки манастира, а именно въ Чипровецъ, въ Желѣзна, въ Копиловецъ и въ Клисура; освѣнъ тѣзи имало е епархиялни черкви (chiese parochiali): въ София, въ Търново, въ Петикладенци, въ Орѣшие въ Бѣляни, въ Търнечевица и въ Брѣстовица; три епархии сѫ били безъ черква, а само съ малки кѫщни параклиси (con oratorij in casa): въ Русе, въ Пловдивъ и въ Горни-Лѫжане. Турцитѣ не сѫ позволявали да има въ церквитѣ камбани. За цѣлото паство се грижели всичко двайсеть и петь францискани, отъ които осемъ дѣйствували между павликянитѣ; тѣ били сами родомъ павликяни и нѣмали ни единъ манастиръ. Освѣнъ братята свещеници, имало е още шесть клирика. Понеже не е имало всѣко село свой свещеникъ, на празници се служило богослужение ту въ едно ту въ друго мѣсто, гдѣто искалъ свещеникътъ, а католицитѣ отъ другитѣ села се стичали въ това мѣсто (26).

Организацията на софийската епископия се е захванѫла тепърва откакъ билъ назначенъ за епископъ И. Мариничъ. Истинската столица не е билъ градътъ София, а Чипровецъ, който поради своето католишко население и привилегиитѣ, що е ималъ отъ старо врѣме, прѣдставялъ повече гаранции за живота и имота на епископитѣ. Въ едно сетнѣшно писмо отъ 1660. година Gavrilo Mančić (Thomassy), викаръ въ Влахия и Молдавия, изрично казва, че софийскиятъ епископъ седи въ Чипровецъ, а не въ София поради турскитѣ угнѣтения (per oppressione de'Turchi 268). Освѣнъ това нигдѣ не е можалъ католишкиятъ епископъ да намѣри такива удобства за животъ и сгода за извършванье религиознитѣ си функции, както тукъ. Това послѣдното много добрѣ разяснява епископъ Петъръ Бакшичъ, Деодатъ (Богдановъ), наслѣдникътъ на Маринича и пакъ родомъ отъ Чипровецъ[1], въ единъ прѣобширенъ докладъ отъ 1840. г. до конгрегацията (LV). Въ Чипровецъ е имало въ негово врѣме 1660 души възрастни католици и 400 дѣца „по народ-

[1]) „Ho visitato la terra di Chiprovaz—non voglio dire la città, che non dica qualcheduno, che io la faccio città per esser nato in essa" (88.)

ность Славяни а именно Българи“ (bella natione Slavi overo Bulgari)[1]; тѣ всички били „добри, прѣдани католици“. и. макаръ че страдали много отъ турцитѣ. никакъ не отсжтпяли отъ вѣрата си. Въ негово врѣме е имало до дванайсетъ голѣми кжщи съ чаркове и други уреди за работенье сребро; имало е до 60 воденици и голѣмо количество лозя. Чипровчани це сж сѣяли жито, понеже всички сж били търговци и занаятчии. Черквата тукъ и манастирътъ сж били посветени на св. Богородица; черквата е била стара и нѣмало нигдѣ записано, кога е била направена.[2]) „Тази черква е епархиялна и столица на епископа поради много причини (permolti rispetti): първо. че нѣма по-сгодно мѣсто въ цѣла България за извършаванье черковнитѣ служби; второ, понеже епископътъ е настаненъ въ манастира, гдѣто му се отстжпятъ двѣ стаи, една кухня и една стая, гдѣто си държи разни вѣщи, и живѣе тукъ съ свещеницитѣ, има дружество и помагачи. Когато служи литургия, помагатъ му трима до чеитрма свещеници, а когато върши нѣкоя друга функция, винжги му услужаватъ отцитѣ отъ манастира . . “ (90). За старитѣ саси, които нѣкогашъ сж населявали Чипровецъ и отъ които се загнѣздилъ католицизмътъ въ това мѣсто, не се говори нигдѣ. Очевидно е, че тѣ всички сж били вече побългарени въ всѣко отношение. Чипровчанитѣ сж знаели само, че тукъ отъ старо врѣме е имало католици; така се хвалжтъ тѣ въ едно писмо отъ 1637. год. (XLI): „ . . Заради кою ствар ми сви карстиани от овех страна, кои смо хфала богу йоще от времена стара католици“ ... (43). Българскиятъ елементъ е прѣобладалъ въ Чипровецъ безъ съмнѣние въ слѣдствие на това, че много знатни български болярски сѣмейства се прѣселили тукъ изъ околностьта.[3]) Отъ тия сѣмейства произхождатъ по-виднитѣ мжжье,

---

[1]) Между названието „български“ и „илирски“ и Деодатъ не прави разлика. Така за клисурчани казва, че има до 1600 души католици и 300 дѣца dalla natione slava, usano la'lingua slava overo Illirica“ (174.

[2]) На друго мѣсто Деодатъ казва, че тя била съградена въ видъ на фурна (in modum fornicis) и че била цѣлата съ картини изрисувана по гръцки начинъ (depinta tutta alla greca 239).

[3]) Тукъ забѣлѣзвамъ и едно мѣсто изъ доклада на Петра Масарски Антиварски архиепископъ, който дава свое мнѣние на конгрегацията по поводъ на едно прошение, дадено отъ търновскитѣ католици. Масарски прѣди това е билъ посѣтилъ като ревизоръ Търново и другитѣ католишки мѣста, въ сѣверна България: „Забѣлѣзвамъ, че католицитѣ отъ Чипровецъ, Копиловецъ и другитѣ мѣста се наричатъ Българи, защото сж родени въ България, ала отъ часть сж Албанци, отъ часть Саси и Павликяни, отскоро обърнжти въ католицизмъ“ (Si nota chè li cattolici di Chiprovaz, Copilovaz et altri luoghi si chiamano impropriamente Bulgari per essere nati in Bulgaria, ma sono parte Albanesi, parte Sassi et i Paulini, conver iti nuovamente XXIX. 30).

които сетнѣ се прочухѫ, а именно Мариничи, Парчевичи, Неячевичи, Пейкичи и пр. (вж. и Иречекъ 595).

Една отъ първитѣ грижи на софийскитѣ епископи е била, да създадѫтъ училища, защато сѫ смѣтали, че съ помощьта на училищата най-добрѣ може да се разпространи католицизмътъ. Тѣзи училища трѣбвало споредъ интенциитѣ на тѣхнитѣ инициятори да вдъхватъ отъ една страна народно самосъзнание и стремение къмъ политическа независимость противъ угнѣтителитѣ — не само Турцитѣ но и гръцката черковна власть, която много е прѣчила на католишката пропаганда, а отъ друга страна да убѣждаватъ, че истинската вѣра и истинското спасение може да се постигне само чрѣзъ католицизма и мощната подръжка на „покровителя на християнитѣ“ — папата. Католицитѣ за това се наричатъ „християни“, а всички други сѫ „схизматици“.

Щомъ пристигнѫлъ Илия Маринчъ въ Чипровецъ като епископъ, погрижилъ се да се отвори училище, което „особено зарадвало гражданитѣ.[1]) До него врѣме редовно училище не е сѫществувало, а единъ отъ братята въ манастира подучвалъ дѣцата,[2]) които били по-вече отъ шейсетъ и отъ които десетъ искали да се посветѫтъ на свещеническо звание та били и облѣчени въ духовни одежди слѣдъ като стигнѫлъ Мариничъ въ Чипровецъ. „Азъ намѣрихъ — казва Мариничъ — двама много добри учители, които сѫ получили образованието си въ клементинската колегия и сѫ добри хуманисти. . . . Въ кратко врѣме чрѣзъ това училище ще се постигне голѣмъ напрѣдъкъ между тукашното население“ (27). Колкото и да сѫ били доволни чипровчанитѣ, че се отваря училище, за да се учѫтъ дѣцата имъ, пакъ тѣ не се притичали твърдѣ на помощь съ материялни срѣдства, за да се подържатъ както трѣбва учителитѣ, а всѣкога оставяли тая грижа на епископа и конгрегацията. За това въ най-повече случаи, гдѣто въ тази кореспонденция става дума за чипровската школа, все се отнася до малката заплата на учителя като се моли конгрегацията, да прибави още нѣщо къмъ тая заплата. Вече въ горѣказаното писмо, съ което Мариничъ извѣстява въ Римъ за новооткритата „школа“, той казва, че убѣдилъ жителитѣ редовно да пращатъ дѣцата си въ тая школа, ала „не смѣялъ да имъ спомене нѣщо и за плащанье на учителитѣ

---

[1]) „In quanto della mia venuta, hanno hauto grandissima allegrezza tutti quanti, e massimamente della scola, che ho subito fatta come arrivai qui in Chiprovaz“ (XXIV. 26.).

[2]) „Uno de'frati tiene scola alla quale concorrono li fanciulli, parte de'quali si fanno religiosi et parte si applica ad qualche professione“ (XXIII).

поради голѣмитѣ данъци и угнѣтения, отъ които страдатъ." [1]) Тукъ Мариничъ съобщва, че „Господинъ Дон-Лука," не рачилъ да дойде за учитель, както билъ обѣщалъ, но си отишелъ въ своето отечество. Нѣма съмнѣние, че този д. Лука е сжщиятъ „свещеникъ Лука", за когото се казва въ писмо XXIII. че билъ братучедъ на починжлия епископъ П. Солинатъ. Кои сж били наетитѣ отъ Маринича учители и какво е вършилъ той понататъкъ въ полза на училището, не се узнава отъ другитѣ му писма [2]). Мариничъ, види се, ималъ повече грижи около уредбата на чисто-черковното дѣло, като се е старалъ да приготви нови свещеници. Въ едно свое писмо отъ 1628. г. (XXX) той казва, че не стигали свещеницитѣ за толкова много католици, особено поради голѣмата смрътность, която владѣела, та моли конгрегацията да му позволи да ржкополага и по-маловъзрастни (e prego la sacra congregatione impetrarmi un privilegio. che possiamo ordinare di minoretà, perche habbiamo gran penuria di sacerdoti per la continua mortalità, che si trová in questi paesi). Работата въ училището по-сириозно е тръгнжла едвамъ тогава, когато се заинтересувалъ съ неговата сждба енергичниятъ и твърдѣ просвѣтениятъ Петъръ Бакшичъ Деодатъ (Petrus Deodatus), първомъ кустосъ и coadiutor на софийския епископъ и сетнѣ самъ епископъ и наслѣдникъ на Маринича. На 1635. год. 23. Августъ Деодатъ пише въ Римъ отъ Чипровецъ, въ качество на кустосъ (custode di Bulgaria), да се притече конгрегацията на помощь на чипровското училиище: „Тукъ, слава Богу, наредихме училище заедно съ гос. Іована Лиловъ (Giovanni Lillo), който бѣше дошелъ тукъ и искаше да замине за Унгария, ала азъ не го пустнжхъ да отиде, и той се съгласи да остане за учитель по граматика (maestro della grammatica); и така той остана и почнж да прѣподава на 22. Май, но съ надежда, че светата конгрегация ще го подържи; защото знаете, прѣчестни господине (Monsign. reverendissimo), че въ тѣзи страни едвамъ човѣкъ може да заслужи колкото за хлѣбъ, а за

[1]) „Perchè li ho constretti che ognuno mandi filiuoli alla scuola, che imparano la dottrina Christiana; ma non posso dir cosa alcuna del pagamento dei maestri per li loro continui tributi e avanie" (27).

[2]) Отъ името на Маринича пише Павелъ Никпетричъ въ едно писмо (XXV., 1626. г.), че Мариничъ основалъ за младежьта едно училище, което посѣщаватъ до 80 дѣца и въ което и братята прѣподаватъ непрестанно християнско учение (nella quale da'frati si insegna di continuo la dottrina christiana). — Въ друго едно писмо (XXVII) самъ Мариничъ пакъ споменува, че основалъ училище, което посѣщаватъ 70 ученика, ала нѣмалъ срѣдства (essendo povero del denaro) да подържи учителя и моли конгрегацията за помощь. Това сж всичкитѣ извѣстия за чипровското училище до 1635. год.

друго се търпи скудость; азъ го настанихъ въ манастиря и го подържамъ колкото могѫ, ала най-лошото е, че немогѫ да му плащамъ. За това направѣте за Бога (per amor d'Jddio) постѫпки прѣдъ св. конгрегация, както бѣхте се обѣщали, за да се даде нѣкаква помощь. Ако неможе да се изнамѣри друго срѣдство, нека попе се направи да останѫтъ празни въ лоретската колегия едно или двѣ ученически мѣста, и това, което би се харчило за тѣхъ, да се даде за учителя на тази страна; и така, гдѣто ще се учѫтъ единъ или двама, съ тия пари ще се учѫтъ стотина, а това ще бѫде много по полезно за св. черква. . . . Още ви молѭ, да кажете на генералния министъръ (al ministro generale) да проводи единъ добъръ свой подвѣдомственъ (un bon soggetto), който да прѣподава на братята логика, философия и теология, както вече съмъ писалъ на казания министъръ. И молѭ ви, да ми изпроводите единъ служебникъ (un messale) отъ тѣзи на св. Хиернонима (s. Gerolamo) по нѣкой пѫтникъ дубровчанецъ, и отъ катихизиситѣ, както на латински така и на славянски. Ще направите голѣма добрина да проводите нѣколко граматики, а именно тѣзи отъ Емануила Алвари. Азъ, прѣчестни господине, Господь види, се старѭ съ всички сили, за да стане това училище образцово (che questa scola vada innanzi). . . ." (XXXV). Учительтъ Иванъ Лиловъ е билъ българинъ; това се казва изрично въ единъ нотариялenъ актъ отъ 1646. г. (LXXXII.): „Dominus Joannes Lillus, Bulgarus" (150). Лиловъ е билъ свършилъ наукитѣ си въ Римъ като въспитаникъ на пропагандата („alumnus sanctae sedis apostolicae" 150). Когато свършилъ наукитѣ си, прѣди още да тръгне отъ Римъ за България, билъ прѣдназначенъ отъ папата за учитель, като се е готвилъ специялно за това звание съгласно съ едно по старо рѣшение на конгрегацията, което опрѣдѣляло да се отварятъ училища въ България.[1]) Но поради споменѫтата голѣма нужда, която се чувствувала отъ свещеници, той е билъ провожданъ да върши и свещенически длъжности въ качество на мирски свещеникъ (prete secolore). Безъ съмнѣние той е сѫщиятъ Лиловъ, за когото се споменува въ едно писмо на Маринича отъ 1625.

---

[1]) Самъ Лиловъ разказва въ едно писмо до конгрегацията (1635. год. XXXVI) за това: Cum a sacra ven. congregatione de propaganda fide multis iam ab annis et desiderium et expresse decretum fuit, ut hic Chiprovatii in Bulgaria ludi magisterium omnimode exerceretur ac praecipue Roma digredienti mihi (absoluto utoque meo studio) hoc onus tanquam noto manifestoque alumno Ss-D. N. Papae Urbani VIII. impositum fuit, quod vel mea, vel alterius causa, vel at potius dicam diversarum occupatione, Parochiarum nequaquam hucusque agredi ausus sum (37).

г. (XXIII), че билъ проводенъ въ Желѣзна („Uuo di preti secolari, chiamato Giovanni Lillo"). Лиловъ не е билъ отначало твърдѣ доволенъ отъ заплатата и положението си и напуснжлъ врѣменно Чипровецъ (XXXVIII.), но сетнѣ той пакъ се върнжлъ и учителствувалъ дълго врѣме. Той се е борилъ съ много неприятности, особено поради нѣманье срѣдства. Пропагандата му е давала годишно 30 скуди (трийсетъ талера). Въ 1646. год. нѣкой си comes Altan, вѣроятно родомъ чипровчанинъ, подарилъ 160 жълтици (imperialis monetae numeratae) за чипровското училище, и съ тия пари Лиловъ, като главенъ учитель на училището, купилъ воденица съ единъ камъкъ, за да се подържа отъ прихода ѝ училището (150). Понеже се смѣтало, че воденицата ще дава годишенъ приходъ най-малко 15 скуди и понеже това се съобщило на конгрегацията, тази веднжга още сжщата година (LXXXIV) намалила субсидията на половина. Но надеждитѣ, които се възлагали на прихода отъ воденицата, не се изпълнили, и учительтъ Лиловъ пакъ гладувалъ. Въ едно писмо отъ 1653. година м. Юни (240) епископъ Деодатъ казва, че учительтъ Лиловъ живѣе въ манастиря, но че 15 скуди годишно не му стигатъ и моли конгрегацията да обнови старата субсидия отъ 30 скуди. Въ сжщата година въ Августъ проводили и чипровскитѣ по-видни граждани отъ своя страна прошение, писано на оня „книжовенъ" езикъ, който тѣ сж учили въ училището:

„Привисока и присветла господо! Ми сви оздздол подписани карстиани од Чипровац с господином мештром од скуле у Чипровац видеħи от юдне стране корист и велико добро од ове ньихове скуле, кое од ню изходи, а од друге сране пака размишлюħи сиромштво и неволю нашу; да се мещар не може даржати ỷ скуле сас 15 скуди годишньи и немогуħи га ми од наше сиромаштво ничием помоħи, одредихмо и идемо понижно молити свето пристолие и сву присветлу господу нашу гардинали, да би пред ньими нашла место ова наша мала молба, то юст да би се смиловали сварху нас придати барем вашему и нашему мещру дон Лиле йоще 15 скуди, да буду на годище 30, за моħ се он уздържати у ову вашу корисну скулу, коя уфомо у господина бога и видимо очито да ħе веħе у напредак цватети; а млин или воденица господина Алтама, како све посесиони колико мобили толико имобили заради мутацион од паезе и зловладание од фрута нища мало манье, кою милост будуħи ми од ваша привеличанства

примили и шньом помогли се остаюмо вазда даржани, около ми кои молимо, толико наш народ, кои ће се у ту вашу скулу с вашу милостиу и помоћ учит веће господина бога за ваши здрави душе спасение молити и за узмножение свете вере католичанске любећи сви понижно ваше свете скуте. Из Чипровац на 27 аугуста 1653. ми подписани ставлямо сигил комунски: Jo Gio. Lillo sacerdote e maestro loro affirmo ut supra. Я Франческо Марканић; Ja Nikola Lukin. Ja Franko Maleckov. Я Ђура Томећонов. Я Петер Лисин. Я Матеи Николин. Я Карсто Коин. Ja Gion Hlebar. Ja Steva Koin. Я Іован Илиин. Ja Jlia Delin. Я Михаило Парчев. Ja Michele Conti. Ja Paul Petrov. Богдан Митров. Et molti altri sarieno se fosse loco. (CXXXVII. стр. 245).

Нрскоро слѣдъ това чипровчанитѣ проводили по знаменития Петъръ Парчевичъ друго, италиянски писано писмо, въ което казватъ: „Въ цѣла почти България (in tutta quasi la Bulgaria) имаме едно училище въ Чипровецъ, въ което младежьта се обучава въ вѣрата, науката и въ черковнитѣ обреди. Това училище ще пропадне (si disfarà), ако отъ ваша светостъ не се даде нѣкоя помощь на учителя, защото ние, като сме потиснѫти отъ голѣмитѣ турски данъци, нѣмаме сила да помогнемъ. (Подписали): „Иван Пейчин, кнез Франко Лукин, Никола Ђеркин. Я Илия Митра Кокин сас сви остали из Чипровца“ (CXXXVIII. 1654 г. 246).

Въ чипровското училище сѫ били въведени горѣ-долу тия учебници, които сѫ били употрѣбявани и въ босненскитѣ францискански училища: тѣ сѫ били хърватски учебници, поради което въ Чипровецъ училищната младежь се е стараела да усвои на писмо и въ устна практика хърватскиятъ книжовенъ езикъ. По-горѣ цитувахъ писмото на Деодата, въ което той моли да му се изпроводѭтъ катихизиси и нѣколко екземплара отъ граматиката на Емануила Алвари. Отъ пълното заглавие на тая граматика, което намирамъ у Шафарика (Gesch. d. südslav. Liter. II. 106), а именно: Grammaticae Emmanuelis Alvari Illirica versio. Romae typis sacrae congr. de propag. fide 1637“ се вижда, че то е хърватска граматика, издадена отъ конгрегацията. Въ единъ свой рапортъ отъ 1650. год. епископъ Деодатъ моли да му съ изпроводѭтъ „апостоли и евангелия, издадени на илирски езикъ и печатани въ Венеция съ латиница“, понеже въ това издание имало на сѫщия езикъ „кърщение, благословъ при вѣнчаванье и други благослови, натъкмени споредъ евангелията и апостолитѣ

за цѣла година“.[1]) Нѣма съмнѣние, че Деодатъ тукъ поржчва съчинението на Ивана Бандуловичъ: „Pisctolе i evangelja“ отъ 1640. г. (Šafařik op. c. 198). Бандуловичъ е билъ родомъ отъ Скопье и сетнѣ стжпилъ въ ордена па францисканитѣ въ Босна. Затова той въ своитѣ съчинения се нарича „Скопянинъ“. Първото издание на казаното съчинение е отъ 1613. г. (Шафарикъ 198), а въ 1682 год. е слѣдвало трето издание, отъ пълното заглавие на което (Шафарикъ 199) ясно се вижда, че Деодатъ е искалъ да му се проводи именно съчинението на Бандуловича: „Pisctolje i Evangelja priko svega godiscta, novo istomacsena po razlogu missalla dvora řimskoga, dosadascnja od mnozih pomanjkanjî ocsisctena i sa svimi, koja dosad u Slovinski jezik manjkahu, s velikom pomnjom istomacsena i virno prinescena, pristupisce k njim mnogi blagosovi, red kersctenja i kalendar Pape Grgura s tabulom blagdani, s tabulom, u kojoj se csini mjena miseca po F. Ivanu Bandulovichu Skop(ljaninu) R. M. B. u Bnecih 4° XXI + 281.“ Че съчинението на Бандуловича изобщо е било твърдѣ разпространено, се вижда отъ честитѣ издания, които сж слѣдвали едно по друго (4 изд. въ 1739. г., 5 изд. 1783., 6 изд. 1784. г. вж. Шафарикъ 199—200). И въ документитѣ на Ферменджиу има доста данни, които потвърдяватъ, че книгата на Бандуловича „епистоле и евангелия“ е била разпространена между българскитѣ католици и че Деодатъ е познавалъ Бандуловича. Въ единъ докладъ отъ 1643. год. Деодатъ разяспява на конгрегацията, че е потрѣбно да се раздѣли софийската архиепископия на двѣ архиепископии, и то така, че единъ епископъ да има столица въ Молдавия, като ще има подъ свое вѣдомство Влахия и българскитѣ павликяни, които сж около Никопол (3757 души), а вториятъ епископъ да бжде за цѣла България, като ще се грижи и за пловдивскитѣ павликяни. За епископъ молдавски тукъ се прѣдлага Бандуловичъ (Marco Bandino Bosnese), понеже знаелъ влашки и знаелъ „илирийскиятъ езикъ, който говорятъ павликянитѣ“.[2]) Той билъ интелигентенъ човѣкъ, получилъ образование въ Италия и напослѣдъкъ билъ проводенъ като мисионеръ отъ конгрегацията въ Карашево (Carassevo) въ Унгария, което е било

[1]) „Pregano con grandissima instanza li duo missionarii accio fossero provisti dell epistole e evangelii nella lingua Illyrica, che si stampano a Venetia nel carattere latino appresso Marco Ginami, per ch' hanno in esso libro nello lingua istessa battesimo, benedizione delle nozze, benedizione dell' aqua in epiphania et altre benedizioni con l' evangelii et epistole accomodate per tutto l'anno“ (210).

[2]) „... che sa la lingua Valacca, usata in Moldavia, e sa l'Illirica, che usano li Paulianisti“ (137).

подъ турцитѣ, а отъ тукъ билъ повиканъ отъ жителитѣ на Карансебешъ въ Трансилвания (137). Въ слѣдствие на това прѣдложение конгрегацията рѣшила въ 1643. год. (вж. LXIX) да се основе нова епископия, ала столицата на тая епископия да не бжде въ Молдавия, а въ Силистра.[1]) Новата епископия споредъ това рѣшение завземала Добруджа, Влахия и Молдавия. Титлата на новия епископъ е „Марциянополски".[2]) И така е билъ назначенъ въ 1643. год. за пръвъ архиепископъ марциянополски Марко Бандуловичъ (вж. LXXVII. LXXXI). Слѣдъ това Деодатъ и Бандуловичъ се съгласили и направили ново разпрѣдѣление на границитѣ на двѣтѣ епископии (вж. LXXVIII 1644. год.). Бандуловичъ не е смѣялъ да дойде въ Силистра, а останжлъ въ Бакау (Молдавия) въ качество на марциянополски архиепископъ, а павликянитѣ за това съ негово съгласие сетнѣ получихж „Никополски" епископъ, както ще видимъ по-долу. Ще забѣлѣжимъ тукъ, че Бандуловичъ е дописвалъ съ Деодата на хърватски nell idioma Illirico 185). Отъ писмото на Бандуловича до паството му 1647. год., вж. долу бѣлѣжка [3]) се вижда, че той като е живѣлъ толкова врѣме въ Босна, по-добрѣ е владѣлъ тогавашпиятъ хърватски книжовенъ езикъ, ала при все това пакъ има погрѣшки. Вѣроятно е, че и езикътъ на неговитѣ „Епистоле и евангелия" не ще да е билъ съвсѣмъ чистъ отъ българизми.

Нѣма съмнѣние, че въ чипровското училище всички първоначални учебници сж били хърватски. Повечето ученици сж напущали училището, щомъ сж научвали да четжтъ, да пишжтъ и да смѣтатъ.[3]) Слѣдъ свършавнето на букваря е слѣдвала граматиката. Въ едно писмо учительтъ Лиловъ (1649. г. 10. Септ.) моли, да му се изпроводжтъ 20 грама-

[1]) Силистра е била назначена за епископска столица, защото тоя градъ билъ „епископски градъ", както се виждало отъ дѣлата на Ефеския и Халкедонския съборъ („ . . . ordinariamque residentiam praefati archiepiscopi esse debere in Durostoro, urbe episcopali, ut patet ex conciliorum Ephesini et Chalcedonensis subscriptionibus" (39). При все това столицата не е могла да бжде въ Силистра, а се избралъ градътъ Бакау въ Молдавия.

[2]) Градътъ Марциянополъ е билъ близу до Варна (развалинитѣ му въ Девно, Иречекъ Истор Болг. 82), но по невнание сж го отъждествявали тогава съ стария Прѣславъ (Ески Стамболъ) За това Бандуловичъ захваща едно писмо, написано въ столицата му Бакау (1647. год. 2. Юли) така: „Мир, благослов и веле драго поздравление, Свием колицием п. н. о. оцием редовником, трговцием, и осталием карстианем и свиему пуку католичанскому, кои се находе државе нашега аркибискупата от Ескистамболъ алити от Прислава от мене фра Марка Бандулаиевиħа, Бошняка ис Скопиа". Въ края на писмото пакъ се подписва: „фра Марко Скоплянин, метрополита от Прислава и у Молдави викар апостолски".

[3]) „ Nec lateat s. congregationem, discipulorum meorum numerum hoc tempore sexagenarium vigere, sunt inter eos, qui operam gramaticalem navant, tum qui legere, scribere et comptum exoptant" — пише Лиловъ въ 1635. год. (38).

тики, около 100 буквара и сѫщо толкова рѫководства за смѣтанье. [1]) Че и тукъ се иска Алваровата граматика, се вижда отъ едно друго писмо на Лилова, въ което изрично казва: „молѭ... поне 20 граматики отъ Емануила“ (grammaticae Emmanuelis 38). Колкото за буквара, азъ мислѭ, че тукъ се иска Леваковичевиятъ букваръ: „Азбуквидняк словинскіи, иже опщеним начином псалтирищ називает се, пренаправлен О. Ф. Рафаилом Леваковичем Херначанином, чина манших брат обслужевающих державе босне-херватске у Риму ва ватискалници свете скупщини от размноженія вери лета 1629“ (Шаф. 100). Това е вѣроятно, защото авторътъ е билъ францисканецъ, а книгата е издадена отъ конгрегацията и при това авторътъ е билъ познатъ и съ други свои издания: Въ писмата на учителя Лиловъ, на Деодата и Парчевича се споменува между исканитѣ учебници и „катихизисъ“: Лиловъ иска въ 1635. год. „aliquot decem doctrinae tunc in charactere latino tum in illirico novo“ (38); Петъръ Парчевичъ, въ качество на марцианополски архиепископъ въ 1656. год. пише, да му се проводѭтъ: „40 grammatiche Illyriche per la scuola; cinquanta dottrine christinae per giuventu“ и пр. (257). Не се съмнявамъ че подъ тия „doctrinae“ се разбира пакъ Леваковичевиятъ прѣводъ: „Наук Карстянски кратак“, издаденъ въ Римъ отъ конгрегацията въ 1628. год. (Шафарикъ ор. с. 213). Че за Левановича сѫ знаели добрѣ нашитѣ францискани, се вижда още отъ писмото на „българина“ Франциско Марканичъ (1637 год. XLVI), въ което се споменува и съчинението на Левановича „Messale illirico“, издадено отъ конгрегацията (47). [2])

Освѣнъ въ Чипровецъ имало е малки училища и въ други мѣста: Споменува се въ едно писмо отъ Деодата (1649. 199) за училище въ Копиловецъ (si esercita la scola d'un religioso con la recitatione della dottrina christiana). Сѫщо така

---

1) „Si demandano per la schola almeno 20 gramatiche, libretti d'alfabeto almanco una centinara, similimente li computi per li puti“ (1649. 196).

2) Забѣлѣзвамъ, че и Соимировичъ, епископски намѣстникъ въ Никополь (1672. г.), моли да му се изпроводѭтъ черковни книги (messali, rituali, evangelii e pistole) „на славянски езикъ“ (287).

Интересно е и писмото на единъ българинъ, Андрей Петровъ (CXX. 1650. год.), който слѣдъ като свършилъ образованието си въ Римъ на тръгванье заедно съ нѣкои други свои сѫотечественици моли, да му подари кардиналътъ слѣднитѣ книги, които имъ били „много нужни“ (molto necessarii): dottrine christiane Illiriche 20; vite di Christo 6; Meditationes s. Bonaventurae 6; Dittionarii Turcheschi (Турски словари!) 3; Emmanuelis Alvari gramm. 4; Uberior explicatio doctrinae christianae 4; Rituali nella lingua Illyrica 3; Breves orthodoxae fidei professiones 6; Directorium confessariorum 6. (213).

имало училище и въ Желѣзна, гдѣто единъ свещникъ подучавалъ дѣцата въ четенье, писанье и вѣроучение (199).

Въ тия училища се е говорѣло български, понеже учителитѣ сж били родомъ българи, но тъй като учебницитѣ сж били хърватски, книжовниятъ езикъ, който се е прѣподавалъ, е билъ хърватски, пъленъ съ примѣси български. Ученицитѣ сж учили да четжтъ кирилица и латиница. Деодатъ изрично казва, че при учителя Лиливъ се учжтъ повече отъ 60 момчета да четжтъ и да пишжтъ „in latino et in slavo“ (1653 г. 240).

Въ черквата официялно се употрѣбявалъ литинскиятъ езикъ; изрично се споменува това на пр. за черквата въ Копиловецъ: „Служи се на латински езикъ споредъ римския обредъ“ (237). Ала има въ тия документи данни, изъ които се вижда, че нашитѣ католици си служили въ много случаи и съ матерния езикъ, за което тѣ на конгрегацията издалечъ само споменуватъ. Така именно за Копиловецъ епископъ Деодатъ съобщава, че жителитѣ му сж по приозхождение Албанци, „защото отъ старо врѣме сж дошли отъ Албания и че още запазватъ своятъ езикъ, но че всички знаjжтъ и, славянски“ (ma sanno tutti ancor la lingua slava) и че евангелието и апостолътъ се казватъ на „славянски“ езикъ, а така сжщо се казвали и проповѣдитѣ на този езикъ (l'evengeli e le pistole si dichiarano nella lingua slava e si predica nella istessa lingua slava 92). И въ чипровската черква богослужнието ставало на латински езикъ (in latino), „ала въ празнични дни евангелието и апосолътъ се обясняватъ на славянски езикъ заради народа, който нищо не отбира отъ латински“ (239). Деодатъ пише (1650. г.), че и въ пловдивскитѣ павликянски села той тълкувалъ апостолътъ и евангелието на „славянски езикъ.“ „За да побѣдж невѣрството на твърдоглавитѣ — казва Деодатъ — не употрѣбявахъ латински книги, а евангелието, писано съ писмото (la scrittura) на св. Кирила, което е славянско и което тѣ сжщо така запазватъ, та направихъ винжги да донасятъ тѣзи тѣхни книги, писани на пергаментъ отъ прѣди 300 години и повече; и съ това азъ се надѣвамъ у Господа да ги побѣдж. [1])

Отъ всичко се вижда, че българската католишка пропаганда не е била твърдѣ завзета да подържа въ черквата и

[1]) „Nel convincer la perfidia dell'ostinati, non h'usato libri latini, se non l'evangelij e la scrittura di s. Cyrilo, cioè slava, che loro medesimi tengono, et hc fatto sempre portare l'istessi loro libri, scritti in carta pergamina piu di 300 anni; et con quelli per gratia di Dio li convincevo (208)

училищата латинскиятъ езикъ, а напротивъ нейнитѣ началници се чувствували българи та сѫ гледали да разпространяватъ училищното образование и съ помощьта на матерния езикъ. Деодатъ е прѣпорѫчвалъ на конгрегацията да се постарае, за да се отвори и въ Влахия едно училище, въ което да се прѣподава латински и кирилски, и прибавя, че свещеницитѣ, които живѣѭтъ на балканския полуостровъ, трѣбва да знаѭтъ добрѣ езицитѣ на всички балкански народи, „ала най-нуженъ е — казва — славянскиятъ езикъ, който всички говорѭтъ, които сѫ родени тукъ, а власитѣ го почитатъ както (ние почитаме) латинскиятъ“ (141).

Първиятъ католишки епископъ въ България, П. Солинатъ, слѣдъ като обърнѫлъ за първъ пѫть нѣколко павликянски села въ католичество, взелъ отъ тѣзи села шесть момчета и ги одвелъ въ Римъ, гдѣто ги настанилъ въ „клементинската колегия“ да се учѫть на папски срѣдства за бѫдѫщи свещеници. Тѣзи сетнѣ въ отечеството си обърнѫли на католичество своитѣ роднини и много свои сьотечественици. [1]) По този поводъ сетнѣ папа Урбанъ VIII, когато възобновилъ илирската (хърватската) колегия въ Лорето, опредѣлилъ въ 1627. г. да се приематъ въ тази колегия всѣка година по шесть младежи отъ България. Отъ тогава редовно сѫ били изпроваждани българчета въ хърватската лауретска колегия, гдѣто се запознавали съ хърватския езикъ, който сѫ говорѣли повечето въспитаници на колегията — хървати. Нѣма съмнѣние, че на влиянието на тая колегия трѣбва най-много да се отдаде причината, гдѣто се подържалъ сетнѣ хърватскиятъ езикъ отъ нашитѣ католици въ училищата както и въ писменнитѣ имъ сношения: всичкитѣ по-видни наши католици отъ първата половина на 17. вѣкъ сѫ били въспитаници на тая колегия. Епископъ Деодатъ особено се е грижилъ, да не остаятъ опрѣдѣленитѣ шесть мѣста въ колегията незаети и при всички прѣчки, които срѣщало изпровażданьето млади

[1]) Първото павликянско село около Свищовъ, което е приело католичество, е било Петокладенци (Quinque fontes villa). Ф. Станиславовъ разказва въ единъ свой рапортъ отъ 1659. г. (CLIII), че Солинатъ развалилъ дървената еретическа черква въ това село и съзидалъ каменна, католишка черква въ католишки стилъ (pro usu catholicorum) 260. Тогава сѫ били обърнѫти на християнство първомъ около трийсетъ павликянски кѫщи и то по-голѣмата часть роднини на свещеника Антония Баторъ, който се е училъ прѣди това въ Римъ. По поводъ на тоя успѣхъ се казва въ единъ рапортъ отъ 1623. год. (XVIII. 22): „. . . dico, quod erit convenientissimum ad servitutem Dei, ut continetur illa conversio, et ut filii illarum gentium velint venire ad Romam ad dandam operam litteris, quod est principale medium ad illam conversionem“.

момчета на такъвъ далеченъ пѫть, той все е намиралъ способи да прѣодолѣе и на тия прѣчки. Единъ отъ българскитѣ въспитаници на лауретската колегия, Иванъ Божи-човѣкъ (Giacomo Homodei), ревностно е дѣйствувалъ между пловдивскитѣ павликяни и агитиралъ между паството си, да се изпроваждатъ момчета въ Италия на учение[1]). Съ какви неприятности е била свързана тази агитация, хубаво се вижда отъ едно писмо на Деодата, въ което той доказва, какъ веднѫжъ Giacomo пострадалъ поради своята ревность: „Знаете, ваша свѣтлость, много добрѣ — пише Деодатъ — че се въспитаватъ шесть младежи въ илирската лауретска колегия, поддържани отъ нашия господарь (папата) . . . Ето вече има повече отъ четири години, откакъ не е изпроводено ни едно момче изъ тѣзи страни въ казаната колегия, понеже не могѫтъ поради тази морска война свободно да минѫтъ, а освѣнъ това нѣматъ съ кого да идѫтъ, тъй като родителитѣ имъ сѫ бѣдни, а свещеницитѣ, именно францисканитѣ, които първи би имъ направили това добро, не смѣѭтъ, за да не се изложѫтъ на нѣкоя опасность, както не отколѣ се случи на отецъ Giacomo, когато умрѣ едно момче въ казаната колегия, по име Андрея Рачевичъ, и неговитѣ братя хванѫхѫ Giacomo и го турихѫ въ окови, като казвахѫ: „Вие сте продали нашиятъ братъ на Френцитѣ“ (Voi havete venduto nostro fratello alli Franchi), и щѣхѫ да му направѭтъ голѣма пакость, ако не бѣхѫ се застѫпили господа търговцитѣ Дубровчани, които случайно минавахѫ носещи данъкъ въ Цариградъ та засвидѣтелствувахѫ прѣдъ кадията, че това момче е умрѣло въ Дубровникъ, и така биде освободенъ отецъ Giacomo отъ опасность“ . . . (202)

Ще разкажѫ единъ другъ примѣръ, за да се види, съ какви мѫчнотии е било свързано изпровакданьето българчета да се учѫтъ въ лауретската колегия. Нѣкой си Бене-

[1]) Споредъ единъ рапортъ (CXI) на Деодата отъ 1649. год. Giacomo Homodei е билъ свещеникъ въ пловдивското павликянско село Карамaново (201). Че Giacomo е билъ българинъ и че се е училъ въ лауретската колегия, вижда се отъ едно Деодатово писмо (LXXVI), съ което моли конгрегацията въ Римъ, да се проводи той назадъ въ България, понеже свършилъ вече наукитѣ си („Havendo finito li suoi studii D. Giacomo Homodei, Bulgaro nel collegio illirico di Loreto“), и понеже имало голѣма нужда отъ свещеници. „На негово мѣсто — пише Деодатъ — изпровождамъ Севастияна Добровичъ, българинъ, юноша отъ 18—19 години, който има вече начална подготовка та се надѣвамъ, че ще напрѣдне, понеже отива съ твърдѣ голѣмо желание да се учи, за да служи Богу“ (147).

Ще забѣлѣжѫ тукъ, че Деодатъ споменува и за единъ другъ въспитаникъ отъ лауретската колегия — Атанасий Радоничъ (D. Athanasio Radonich, missionario et alumno del collegio di Loreto), който билъ въ 1649. г. свещеникъ въ пловдивското село Селджибашово (Selgibasovo, вж. стр 201).

дето Пелегрини, Дубровчанинъ търговецъ, билъ одвелъ съ себе си въ Дубровникъ едно българче, по име Станиславъ Братановичъ, отъ павликянското село въ пловдивско, Калакчиево, за да го изпроводи въ лауретската колегия да се приеме „въ числото на българитѣ“. Това българче е било покръстено заедно съ цѣлото си сѣмейство отъ споменжтия Giacomo Homodei въ 1645. год., а казаниятъ Бенедето му билъ кръстникъ (CXXXI). Въ кръщелното свидѣтелство се казва, че Станиславъ Братановичъ е „по народность българинъ отъ павликянската секта, обърнжтъ на католичество“ (testamur praeterea, illum esse natione Bulgarum, ex Pavlianistarum secta ad catholicam fidem conversum 223). Когато Бенедето довелъ Братановича до Дубровникъ, узналъ, че нѣма праздно мѣсто за българитѣ въ лауретската колегия. По поводъ на това Деодатъ се молилъ въ Римъ, да приемжтъ въ колегията това момче, понеже съ голѣми мжки и разноски отъ негова страна е било изпратено: „Да не бѣше този търговецъ, — казва Деодатъ — нѣмаше кой да го заведе, а въ случай, че се върне назадъ, нѣма кой да плати разноскитѣ, понеже неговитѣ родители сж бѣдни хора и само благодарение на голѣмата щедрость и любезность на търговеца то можà да се изпроводи“. При това Деодатъ забѣлѣзва, че въ Тракия има голѣма нужда отъ свещеници, понеже въ това врѣме имало само двамина на толкова души католици.

Деодатъ споменува въ сжщото писмо (писано на 1652. год.), че папата билъ рѣшилъ да прѣкрати субсидията, която давалъ за шестьтѣ български въспитаника въ лоретската колегия, по причина че тѣ можели да бждхтъ приети и въ общата колегия на пропагандата въ Римъ. Съ това се съгласява и една бѣлѣжка на Ф. Станиславовъ (261), гдѣто се казва, че постановението на папа Урбанъ VIII. относително приеманьето шесть български младежи на папски срѣдства въ лоретската колегия било отмѣнено отъ папа Инокентий [1])

[1]) „Sono benissimo informate V. Eminenze qualmente nostro Signiore nutriva sei alumni Bulgari nel collegio di Loreto, et essendo poi eretto collegio della sacra congregatione de propaganda fide a Roma, fù levata da nostro Signiore provisione per li sei Bulguri a Loreto, con ordine che deti alunni habbiano luogo nel collegio di propaganda“. Тукъ безъ съмнѣние се говори за общата учебна колегия (духовна семинария), която папа Урбанъ основалъ при конгрегацията въ Римъ, за да се пригатвятъ въ нея мисионери на пропагандата, сир. за „collegium de propaganda fide“. Тукъ се приемали младежи отъ различнитѣ страни на свѣта, гдѣто е дѣйствувала пропагандата. Имало е обичай, щото на 6. Януария всѣка година, когато е билъ главниятъ праздникъ на пропагандата и когато е ставало и едно академическо тържество, въспитаницитѣ на колегията да декламуватъ и да държжтъ рѣчи всѣки на своя материнъ езикъ (Вж. Meijer, Die Propaganda, ihre Provinzen und ihr Recht. Göttingen 1852).

X. (владѣлъ отъ 1644—1655 г.). По поводъ на това Деодатъ, както самъ разказва, ходилъ въ Римъ и водилъ прѣговори по тоя въпросъ, въ слѣдствие на което сетнѣ станѫла между него и никополския епископъ Филипа Станиславовъ, който, види се, претендувалъ прѣдъ папата да се отпустне и нему право да праща въ колегията въспитаници отъ своята епископия, едно формално съглашение въ смисълъ, щото всѣки отъ двамата да има право да праща по трима младежи българи въ колегията. Това съглашение било направено въ Чипровецъ прѣдъ секретаря на конгрегацията, Дионисия Масари, и Деодатъ го подписалъ, а Ф. Станиславовъ се отказалъ сетнѣ да го подпише, защото се надѣялъ, че конгрегацията ще даде нему цѣлата сума, която се отпускала за шестьтѣ въспитаника, за да устрои съ тая сума училище въ своята епископия [1]). Деодатъ мисли, че не е мислимо, този планъ на Станиславова да се осѫществи, понеже нѣмало въ България условия, за да се основе такова училище, та цѣли да бѫдѫтъ всички по-доволни, ако единъ свърши наукитѣ си въ Римъ, отколкото десетъ души у дома (223). Очевидно е отъ другитѣ документи, че Станиславовъ не е успѣлъ съ своя планъ и че и сетнѣ се приемали въ лоретската колегия българи на учение. Така напр. подъ год. 1656. 30. Августъ ректорътъ на лоретската колегия е издалъ свидѣтелство за поведението и успѣха на свършившия тамъ българинъ Павелъ Радовичъ отъ с. Калачево, пловдивски окрѫгъ (255. CXLIX).

Самъ Филипъ Станиславовъ е билъ въспитанъ въ лоретската колегия. Вече епископъ Илия Мариничъ споменува за това въ едно свое писмо до конгрегацията отъ 1635. год., въ което казва: „И молѭ ваше прѣвъсходителство да ми изпроводите часъ по-скоро Филипа Станиславовъ, който се учи въ Римъ, защото се надѣвамъ, че ще обърне (на католичество) цѣлото си село, заблудено отъ павликянството“ (39). Въ споменѫтото съглашение, което станѫло между Стани-

[1]) За казаното съглашение Деодатъ споменува и прѣди това въ едно писмо отъ 1649. год. (CXI стр. 202): „Шестьтѣ мѣста, които иматъ българитѣ въ казаната колегия, раздѣлихме съ г-на Дом. Филипа, никополски епископъ, така че да може той да изпроважда три момчета отъ павликянитѣ, които сѫ подъ негово вѣдомство, а другитѣ трима ще изпровождамъ азъ. Върху това се съгласихме прѣди нѣколко врѣме, когато г-нъ Ф. бѣше дошелъ при насъ въ Чипровецъ“. Текстътъ на това съглашение, което съдържа деветь точки, е обнародванъ на стр. 190—192 (Conventio inter episcopum Nicopolitanum et fratres custodiae Bulgariae mutuo consensu aprobata). Тукъ въ точка 8. и 9. се съдържа казаното относително изпровождането трима въспитаника въ лоретската колегия отъ двѣтѣ страни. Съглашението е писано на 1699. год. 1. Май въ Чипровецъ, и въ края изрично се казва, че и двѣтѣ страни го подписватъ саморѫчно, което, както се каза по-горѣ, Станиславовъ сетнѣ не рачилъ да изпълни.

славова и Деодата, изрично се казва за първия, че е въспитаникъ на илирската колегия и че е родомъ българинъ [1]). Самъ Станиславовъ казва въ качество на никополски епископъ въ единъ свой докладъ отъ 1659. год. за себе си, че се е въспиталъ на срѣдства на конгрегацията че е служилъ като драгоманинъ при папа Урбанъ VIII, и че е родомъ отъ с. Орѣшие, (днешното село Орешъ?) въ никополския окрѫгъ, отъ племето на павликянитѣ („Philippus Stanislaus, sacerdos saecularis, antiquus alumnus et missionarius ejusdem sac. Congregationis ac interpres linguarum coram glor. mem. Urbano papa VIII. ex oppido Horese, Nicopolitanae dioecesis ex gente Paulianistarum c. 259). Че Станиславовъ се е чувствувалъ българинъ, макаръ че отъ рано се е въспитвалъ въ чужда срѣда и сетнѣ служилъ на католишката пропаганда. се вижда ясно и отъ приписката му къмъ неговото съчинение „Абагаръ", въ което казва, че харизва съчинението си: „Своему народу българскому" [2]). Като се знае сега положително и родното мѣсто на автора, неможе да не се вземѫтъ тия негови думи отъ приписката въ буквалния имъ смисълъ, сир. че авторътъ като българинъ казва: „роду своиему българскому", а не просто въ качество на български епископъ, както можеше да се тълкува до сега. Но освѣнъ това въ нашитѣ документи има и едно писмо, писано отъ самаго Станиславова въ родното му мѣсто Орѣшие (въ 1636. година 3. Августъ,) въ което той се подписалъ: Д. Филипъ Станиславовъ, Българинъ, апостолски мисионеръ въ кралството България" (D. Filippo Stanislavov, Bulgaro, missionario apostolico del regno di Bulgaria c. 42).

Отъ единъ докладъ на Станиславова (CLII!) узнаваме нѣкои подробности за характера и дѣятелностьта му, които

---

1) » . . . Ma puochi anni in quà la s. Congregatione di propaganda fede ha spartito sottomettendo quelli christiani, che sono circa il Danubio, al vescovo di Martianopoli, ultimamente ha provisto a loro il proprio pastore Monsignor Philippo Stanislao, missionario apostolico, prete secolare della istessa natione, alumno del collegio illyrico, allevato dalli stessi padri.. . . « (190). Въ единъ документъ, гдѣто се изброяватъ синодалнитѣ свидѣтели (testes synodales), на които било възложено да бдѫтъ, да ли точно се изпълняватъ синодалнитѣ опрѣдѣления на софийската архиепископия (constitutiones synodales dioecesis Sophiensis) и сѫ били длъжни за това да докладватъ на Деодата, е означенъ и Станиславовъ, който вече е дѣйствувалъ като свещеникъ между павликянитѣ: »Inter Paulianistas: rever D. Philippus Stanislavus, alumnus sacrae congregationis de propaganda fide et missionarius apostolicus« (стр. 131, год. 1641, Августъ).

2) Ето пълното начало на приписката: „Иако пчела отъ расликo и благодиханио цветие събира мет и осак, сице Филип Станислаовф од велике Булгарие Бискуп, сабра и свади от раслики гниги свети отци саборни ови Абагар и хариза свуоиему народу Балгарскому, да при себе носену на мести силни мошти" (вж. Arch. f. Sl. Phil. III. 519).

напълно се съгласяватъ съ всичкитѣ други данни за него въ нашитѣ документи. Той е дѣйствувалъ отъ 1635. год. като мисионеръ въ Акерманъ въ Бесарабия, гдѣто приготвилъ почва на католицитѣ търговци. Прѣди него никой мисионеринъ нито католишки свещеникъ тукъ не е билъ стжпвалъ, па и той не е щѣлъ да смѣе да се яви тукъ като мисионеръ „да не е знаелъ да говори турски, татарски и влашки и да не е познавалъ добрѣ животътъ на тия народи, между които се е движилъ още отъ дѣтинство“ [1]). Това, че Станиславовъ е знаелъ да говори казанитѣ источни езици, напълно се съгласява съ извѣстието, че той е служилъ нѣкое врѣме въ Римъ като драгоманинъ при папа Урбанъ VIII. Твърдѣ характеристично описва самъ Станиславовъ своятъ животъ въ тия области на марциянополската архиепископия, които сетнѣ подпаднжли подъ никополската епархия: „Епископъ Станиславовъ живѣе твърдѣ бѣдно; срѣдства за прѣхрана му даватъ католицитѣ, като му отдѣлятъ отъ своята сиромашия. Цѣла година кръстосва по тия страни, като служи литургия, причестява, държи проповѣди, като че ли е простъ свещеникъ, а не епископъ, безъ нѣкоя плата или приходъ (sine aliquo stipendio vel elemosina). А за да пжтува посигурно по тия мѣста, получвалъ е много пжти отъ турскитѣ паши и каймаками привилегии, каквото да може да скита на всѣкждѣ, да язди, да носи оржжие и да върши каквото иска. Ала винжги пжтува облѣченъ като търговецъ, по турски [2]). Въ силата на тия привилегии той винжги е останжлъ непокжтнжтъ отъ турскитѣ мжчителства и съ божия помощь никакви неприятности не е ималъ отъ страна на неприятелитѣ, а напротивъ е билъ уважаванъ, и отъ схизматицитѣ и отъ арменцитѣ е билъ винжги любезно посрѣщанъ въ тѣхнитѣ гостоприемници, гдѣто и да било. Подържанъ отъ тия свои изгоди, той по-често е посѣщавалъ и утѣшавалъ паството си всѣка година, което нѣщо покойниятъ марциянополски епископъ, Марко Бандуловичъ, не е могълъ да стори ни веднжжъ прѣзъ толкова години, защото не е смѣялъ отъ страхъ прѣдъ турцитѣ, както е явно отъ писмата му. Даже и тогава Станиславовъ, като мисионеръ, е извършвалъ своитѣ

[1]) »Ouia nullus tot annis visus hic est sacerdos latini ritus neque alius regularis missionarius. Id neque ipse ingredi potuisset, nisi linguarum Turcicae, Tartaricae, Valachorum haberet expeditum sermonem ac optime novisset mores earumdem nationum, et' peritus esset omnium locorum praedictarum regionum, in quibus a pueritia versatus esset«. (265).

[2]) »Incedit tamen semper in habito mercatoris, more Turcarum, prou; debent incedere legati principum, omnes catholici latini ritus, et quicumque ali episcopi« (266).

епископски длъжности въ цѣлата си епархия безъ нѣкоя особена награда, като е получавалъ само четиресетъ шкуди годишно отъ конгрегацията. Турцитѣ и не знаѭтъ, че Станиславовъ е епископъ, и за това той внимателно върши длъжностьта си, да не би да го издадѫтъ гърцитѣ (правословнитѣ), които го мислѭтъ за простъ свещеникъ [1])".

Отъ тая характеристика на живота, който е водилъ Станиславовъ, става ясно, защо не сѫ могли да се съгласѭтъ съ неговитѣ авантюристични манери и неговата източна безгрижность и разпасаность въ извършванье свещеническитѣ си длъжности педантнитѣ францискански главатари отъ софийската архиепископия и защо сѫ повели срѣщу него война още прѣди да бѫде назначенъ за никополски епископъ. И самъ Деодатъ, който инакъ отъ всѣка страна се показва високо образованъ и трѣзвенъ човѣкъ, не е могълъ да остане хладнокръвенъ спрѣмо факта, че единъ подобенъ авантюристъ като Станиславова се домогвалъ до епископски санъ и угрозявалъ да повrѣди съ своето леко поведение на пропагандата. И наистина послѣдниятъ сетнѣ, когато станѫлъ епископъ, продължавалъ да води такъвъ животъ, че най-подирѣ билъ принуденъ отъ конгрегоцията да напустне епископията си и да се моли пакъ на Деодата и други, за да посрѣдничѫтъ въ негова полза. Характеристично е и неговото поведение по въпроса за шестьтѣ български стипендии въ лоретската колегия, поради които интригувалъ до тамъ, че папата вече рѣшилъ да прѣкрати тия стипендии, а сетнѣ, когато Деодатъ се съгласилъ съ Саниславова да дѣлѭтъ стипендиитѣ, както разправихме по горѣ, Станиславовъ изведнѫжъ отказалъ да подпише съглашението, рѫководенъ отъ нова интрига. За тия неприятелски отношения, къ които се поставилъ Станиславовъ спрѣмо софийската архиепископия, има въ нашитѣ документи нѣколко данни; тѣ се отнасятъ повече къмъ врѣмето прѣди да стане Станиславовъ никополски епископъ.

Въпросътъ, да се учреди особена епископска столица въ Никопольь, се е подигнѫлъ тепърва слѣдъ като е станѫло раздѣлението на софийската архиепископия на двѣ архиепископии: софийска и марцянополска. Понеже първиятъ марцянополски епископъ, М. Бандуловичъ (Бандинъ), бидейки компромитиранъ прѣдъ турцитѣ, не посмѣялъ да се настани въ Силистра, както е било рѣшено отъ конгрегацията, а

[1]) »Nesciunt tamen Turcae ipsum esse episcopum, et propterea aestivo tempore caute properat, ne illum graeci detegant, qui putant, eum esse simplicem sacerdotem« (266).

останжлъ въ Бакау, и при това не се е рѣшавалъ даже да посѣщава паството си (вж. по-горѣ стр. 18), той прѣдложилъ на подвѣдомственитѣ си католици да изберѫтъ измежду своитѣ свещеници едного, който споредъ тѣхъ е достоенъ да върши епископска длъжность и който е въ добри отношения съ черквата и съ турскитѣ власти, и той щѣлъ да го прѣпорѫчи на конгрегацията, за да се назначи специялно за „никополски" епископъ сир. епископъ на оная часть отъ марциянополската архиепископия, която се е намирала въ непосрѣдственитѣ владѣния на турцитѣ [1]).

Слѣдъ това прѣдложение на Бандуловича никополскитѣ павликяни-католици прѣпорѫчали за епископъ Филипа Станиславовъ, който е билъ, види се, твърдѣ популяренъ поради своето демократично отнасянье и умѣние да се приспособява на тогавашнитѣ условия. Отъ двѣ три мѣста въ нашитѣ документи, относещи се до Станиславова, заключаваме, че той въ врѣмето отъ 1635. год., когато се е върнжлъ отъ учение, до 1647. год., когато е билъ избранъ за епископъ, постоянно се е мѣстилъ и, както самъ казва, свещенодѣйствувалъ въ разни мѣста по сѣверна България. Така видѣхме по-горѣ, че той въ 1635. год. е билъ въ Акерманъ; въ 1636. год. той е билъ, както видѣхме, въ родното си мѣсто Орѣшие; споредъ едно писмо на Деодата (XLV) Станиславовъ е билъ въ 1637. год. въ Провадия [2]), а въ единъ Деодатовъ докладъ отъ 1640. год. се споменува, че Стниславовъ билъ тогава въ селото Бѣляни на Дунава близу Никополь, когато Деодатъ по случай на една своя пастирска обиколка посѣтилъ това село (LV. 86). Щомъ се разчуло, че Станиславовъ е прѣпорѫчанъ за епископъ, за-

---

[1]) Ето какво пише Бандуловичъ отъ Бакау въ 1647 г. по тоя въпросъ: „. . . . Я, боголюбни и девоти синци наши у господину, немогући доћи како смо д жни и даржани и како жели сарце моие и душа моя вас синке мое и овце на нашу душу напарћене походити, видети, разговорити духовно питием покрепити за перикула и узроке, кое ви боле отъ мене знате, зато будући овамо дошао пощовани брат и г(осподи)нь дум Филип по риечи нашои и будући нам казао вашу врућу и горућу любав, како желите мећу се колико парво бискупа имати, дочекати, видети и примити — зато я тамо немогући, несмеюћи у саданя времена доћи, Вами допущамо с благосовом, колико можемо и колико нам г(осподи)нь. Б г и свиета царква католичанска дарує и допуща, да можете обрати за бискупа редовника, кога ви добро знате и кога є вами драго: а то єст, кога годи редовника добра, крепосна и изварсна пред господином Богом, царквом светом и нашом господом турском Зато кога годи з благосовом господина Бога оберете, нами пишите и поручите, да га ми светои царкви припоручимо, и с нашом книгом у свети град пошалюемо и отправимо. . ." (180)

[2]) „. . . et in Tarnovo sta D. P. Lechicich, in Provadia sino adesso stava fra Filippo" (46).

хванжли се протести и противудѣйствия противъ неговата кандидатура. Самъ Деодатъ е билъ неприятно изненаденъ, понеже той е билъ почти сигуренъ, че неговиятъ кандидатъ, Соимировичъ, българинъ отъ Чипровецъ, бивши кустосъ и неговъ главенъ викаръ, ще бжде одобренъ [1]). Веднжга протестиралъ цѣлиятъ „български католишки клиръ" (clerus catholicus Bulgariae) противъ пазначението на Станиславова, като изявявалъ, че това назначение е противъ волята на всичкото свещенство и на народа, до като всеобщото желание било въ полза на Соимировича [2]). Въ писмото се напомня още на конгрегацията, че павликянитѣ сж били обърнжти въ християнство и подържани въ тая вѣра отъ францисканскитѣ братя, които и тогава служели и на населението отъ никополската епископия, и че тѣ можели много по-лесно да защитжтъ паството си съ силата на привилегиитѣ, които сж получили отъ старо врѣме отъ турцитѣ, та вслѣдствие на всичко това било право да се назначи за епископъ единъ отъ францисканитѣ, какъвто е Соимировичъ, а не Ф. Станиславовъ: „Трѣбва още да знаете, ваше прѣвъсходителство — пишжтъ тѣ въ сжщото писмо — че Донъ Филипъ, ако и да бѣше мисионеринъ, не е прѣкаралъ ни единъ день при павликянитѣ нити неговото мисионерство е дало нѣкакви добри плодове, а винжги се е скиталъ отъ

---

[1]) Деодатъ прѣпоржчва Соимировича за епископъ съ писмо отъ 1648. год 25. Май (с 184). Соимировичъ тогава се намиралъ въ Полша, кждѣто е билъ изпроводенъ отъ Деодота. Деодатъ пише писмото по поводъ на единъ слухъ, че Станиславовъ щѣлъ да бжде епископъ: „Разпрѣснж се слухъ по тия страни, че Госп. Д. Ф. Станиславовъ ще бжде назначенъ епископъ на павликянитѣ, което направи твърдѣ лошо впечатление върху свещенството отъ тази кустодия (la qual cosa ha fatto non poca confusione fra li religiosi di cotesta custodia), като се надѣвахж, че ще стане назначението споредъ моята нееднократна молба, понеже тѣ всички желажтъ за епископъ отца Францеско Соимировичъ, прѣпоржчанъ толкова пжти отъ мене и отъ други" (184). — Агитацията за Соимировича е била твърдѣ голѣма. Въ едно прѣпоржчително писмо (1649) г. Іованъ Лиловъ, който тукъ се нирича „учитель на чипровското граматическо училище" (magister scholae grammaticae chiprovazii), казва, какво той познавалъ Соимировича още отъ дѣте, когато се училъ при него („ .. quem ab ineunte aetate sua ego novi, immo prima elementa literarum ei tradidi" 195) Въ едно свидѣтелство, издадено на Соимировича, когато сетнѣ кандидувалъ за призренски епископъ (год 1649.), Деодатъ казва, че Соимировичъ е роденъ на 1614. год. въ Чипровецъ „отъ благородното сѣмейство Соимировичъ, привърженици отъ край врѣме на католицизма"; баща му се казвалъ Лаврентий Соимировичъ (203 с.). Въ друго едно писмо (1650. г.) Деодатъ нарича Соимировича българинъ (P. fr. Francesco, Bulgaro, 211).

[2]) Въ писмото се казва, че слѣдъ като отъ страна на цѣлия клиръ е билъ Соимировичъ прѣпоржчанъ като най-достоенъ за епископъ, всички сж чакали назначението му: „Et stando noi sopra quell aspettando de giorno in giorno resolutione della sacra congregatione, e ciò che adesso habbiamo inteso per via di Ragusa, che forse tal cosa si fabbricava sopra la persona del Signor D. Filippo Stanislavo, invero contro la volontà di totti noi et ancora di questi christiani" (185).

градъ на градъ и отъ село на село при дубровнишкитѣ търговци, като простъ свещеникъ и не е сѣдѣлъ при павликянитѣ (ma sempre è andato tarabascando per le terre et città, fra signori marcanti Ragusini, come simplice prete et non risedeva fra li Paulichiani“). А кой може да каже, че нѣма да върши това и като епископъ?“ (186). При всички тия протести, конгрегацията е намѣрила Станиславова за най-сгоденъ кандидатъ и той билъ на 1648. г. въ Августъ назначенъ за „никополски епископъ“.[1]) Когато Деодатъ узналъ за това окончателно рѣшение, той се помирилъ съ факта и пише на конгрегацията: „Нека бѫде Божията воля, азъ не желаѭ друго освѣнъ да има миръ и спокойствие между тѣзи наши християни“ (187). Конгрегацията, види се, по-добрѣ е оцѣнила практичнитѣ изгоди, които прѣдставяли за дѣлото на пропагандата Станиславовата голѣма житейска опитность и способностьта му да се съобразява съ мѫчнитѣ условия, въ които сѫ били поставени тогавашнитѣ католишкитѣ главатари въ България поради турскитѣ подозрѣния и гръцкитѣ денунцияции, та е прѣдпочела кандидатътъ на Бандуловича. И наистина отъ нашитѣ документи ясно се вижда, че францисканскиятъ клиръ е билъ пристрастенъ спрѣмо Станиславова поне въ това, гдѣто го обвинявалъ, че той ужъ никакъ не се свъртвалъ при павликянитѣ, когато напротивъ има данни, че той добрѣ е билъ познатъ тъкмо на простото население и че е умѣлъ да се направи чрѣзъ своитѣ безцеремонни обноски даже и популяренъ.[2])

---

[1]) Важно е по тоя въпросъ едно писмо, писано въ София отъ Соимировича на 1647. год., гдѣто единъ пасажъ се отнася и къмъ Станиславова: „ . Тѣзи дни ви писахъ, ваша свѣтлость, за павликянитѣ, какъ сѫ злѣ поставени и какъ се оплакватъ отъ своя епископъ (сир. Бандуловича) .. Тукъ се срѣшнѫхъ съ Госп. Домъ Филипа Станиславова, който ми се оплака, че писали нѣкои, незнаѭ кой, противъ него, че не си гледалъ както трѣбва работата. Да Ви кажѫ право, той не седи и даже не може да седи при павликянитѣ: конгрегацията знае, че братята (францисканитѣ), които служѫтъ при павликянитѣ, сѫ твърдѣ бѣдни и че се обличатъ съвсѣмъ лошо, а той, сиромахътъ, носи малко по-дбри дрѣхи та поради туй го мразѭтъ турцитѣ по селата и искатъ да му налагатъ разни данъци и други ангарии като му казватъ: вие не сте францисканецъ (voi non sette fratte), понеже султанътъ е позволилъ само на братята францисканци да не даватъ нищо. . “ (176).

[2]) Не тъй лесно искали да се примирѭтъ съ назначението на Станиславова останѫлитѣ по-видни чипровски католици, които желаели непрѣмѣнно да се назначи за епископъ тѣхенъ човѣкъ и то францисканецъ, какъвто е билъ Соимировичъ. Когато се научили за станѫлото назначение, тѣ прибързали съ едно прошение да осуетѭтъ по възможность рѣшението Въ прошението се казва, че францисканитѣ съ своя трудъ и помощьта на чипровчанитѣ сѫ обърнѫли на истинска вѣра „они нови карстяне или ти павлиќане“ Слѣдъ това продължаватъ: „И то не говоримо да се фалимо, защо подобро знаду ваша припочтована и приузвишена господства,

Споредъ както се рисуватъ животътъ и нъравитѣ на тогавашното павликянско население въ България, излиза, че изобщо не е било лесно на тѣхното свещенство да подържа коректенъ и цѣломждренъ животъ, когато самото павликянско население, ако и обърнжто на католицизъмъ, още е било изпълнено съ старитѣ си суевѣрни традиции и при това било небрѣжно и непостоянно както въ живота така и въ изпълнението задълженията си спрѣмо духовенството.

Павликянитѣ именно твърдѣ скудно сж възнаграждавали своитѣ попове. Деодотъ казва въ едно писмо отъ 1650. г. за павликянитѣ: „. . . и тъй бѣднитѣ имъ свещеници почти нищо немогжтъ да иматъ отъ тѣхъ, наистина хлѣбъ даватъ, ала друга милостиня малко или нищо“ (210). Характеристично е и оплакването на Соимировича въ едно писмо отъ 1672. година, когато той слѣдъ смъртьта на Станиславова врѣменно е билъ натоваренъ да управлява никополската архиепископия: „Павликянитѣ сж непостоянни хора; тѣ обичатъ да лавиратъ ту насамъ ту натамъ, и щомъ останжтъ десетъ дена безъ католишки свещеникъ, тутакси отиватъ при схизматицитѣ и направятъ свещеникъ нѣкого измежду си. Затова, ако В. Св. желаете да се удържжтъ тѣ въ католишката вѣра, нѣма друго срѣдство освѣнъ да се снабдмтъ всички черкви съ свещеници . . .“ [1]). Въ сжщото писмо Соимировичъ благодари за изпроводенитѣ отъ конгрегацията черковни утвари и моли да му се проводжтъ колкото може по-вече богослужебни книги („служебници, трѣбници, евангелия и апостоли“) и то „на славянски езикъ“ (in lingua slava), като повтаря, че населението е толкова бѣдно и неразвито, че не е въ състояние нито желае само да си купи тия нѣща.

и свакому ю очито, а сада, како чуюмо. . . ваша су господства учинили другога, а не за кога смо сви молили, коꙗ ствар нам ю мучна била чути, защо, приузвишена и припочтована господо, ми сви католици од булгарие, аркибискупат софийски, понизно молимо за реченога оца Соимировиђа. . . , а ми га знамо оца вредна и крепосна и веща за овех странах. . . и още добро рођена и племенита, и часни родитељи и добри католици, . . и од наше землю. . . Друго будући ови отац познаи у све булгарие, трацие, мисие, босне, сербие, влакие и молдавие, и туда ю ходио све трудеђи за царкву и свету веру католишку. . . зато требе такове света мати царква да наплађа. . . Опета понизно молимо да нам не бисте затаили речену милост, защо ю овди глас очити, да ю речени отац юрве бискуп учинюн, и ако би инако било, що нехциенимо, то би била велика погарда реченому оцу и нюгове куђе и родяком, кои ю куђе велике нашега Чипровца. . . Чипровац изъ Булгарие, дечембра на 16. 1648. (слѣдватъ подписи).

[1]) «. . . . Sudetti Paulianisti sono gente inquieta, li piace andar in quà in là, come restano dieci giorni senza sacerdote catholico, subito omni vento movente vanno da scismatici e fanno un prete fra di loro, per questo le e EE. VV. se vogliono conservarli nella fede catholica, altro remedio non trovo, che provedergli ogni casale sacerdote . . .» (287).

Всичко туй ни се показва твърдѣ вѣроятно, когато четемъ въ единъ докладъ на Станиславова, какъ Бѣлянскитѣ павликяни били толкова бѣдни, че не могли да си плащатъ данъцитѣ, и какъ тѣ, когато турскитѣ власти дохождали да вземѫтъ данъцитѣ на сила, обикновено избѣгвали съ женитѣ и дѣцата си въ Тракия и тамъ по политѣ на балкана се настанявали (iuxta montem Hemum consedunt), а други пъкъ прѣхвърляли Дунава и седѣли въ Влахия, отъ гдѣто изново се върщали дома „когато татаритѣ нападнѫтъ Влахия“ (quando Tartari Valachiam invadunt, 259). И наслѣдникътъ на Станиславова, Антоний Стефановъ, рѫкоположенъ за никополски епископъ въ 1676. год., казва въ едно писмо отъ 1685. год., че павликянскитѣ села сѫ непостоянни, и че въ нѣколко години си мѣняватъ мѣстата: днесъ сѫ въ това село, а утрѣ избѣгали въ друго [1]). И той описва мизерията въ тия села съгласно съ другитѣ извѣстия. До колко сѫ били угнѣтени селянитѣ въ онова врѣме, показва една случка съ жителитѣ отъ Клисура близу до Чипровецъ: Изведнѫжъ се разчуло въ 1651. год., че клисурчани напустнѫли селото си и се разбѣгали. Това извѣстие дошло и въ Римъ до конгрегацията, и понеже споредъ това се съставило тамъ убѣждение, че селото Клисура вече не сѫществува, конгрегацията прѣкратила субсидията, която се давала на клисурския свещеникъ — 15 шкуди годишно. Епископъ Деодатъ увѣрява въ едно писмо конгрегацията, че слухътъ за съвършеното унищожение на Клисура е лъжливъ и че селото пакъ сѫществува заедно съ жителитѣ си, поради което моли да се възобнови субсидията на свещеника (243). Сѫщо така опровъргаватъ тоя слухъ и други. Работата е била въ сѫщность така: клисурчани сѫ били бѣдни хора, занаятчии, и не сѫ били въ състояние да навасатъ на голѣмитѣ данъци, съ които постоянно ги товарили турцитѣ [2]). Когато чули, че иде единъ турски бирникъ, познатъ на населението съ свята свирѣпость, всички клисурчани избѣгали отъ селото само за нѣколко дена, до като да замине бирникътъ, и сетнѣ пакъ се върнѫли въ селото си. Така постѫпяли по онова врѣме и други бѣдни села [3]).

[1]) «Quelle ville de Paulianisti, secondo la volubilità del governo temporale, son instabili et in pochi anni si mutò lor stato; hora s'adunano in questa villa, hora fugano in altra. Dolche non si poul dire certemente del lor essere» (298)

[2]) Деодатъ казва за клисурчани: «Tutti poveri huomini essendo artegiani, che fanno vasi di terra et vanno per le città e terre affatticandosi per mantenere le loro famiglie et pagar tributi et altre imposture, che dalli padroni giornalmente impongono» (243).

[3]) Атанасий Радовичъ, мисионеръ въ Калачево, пише въ 1651. г. 7. Ноември въ Римъ, какъ и той чулъ, че клисурчани се разбѣгали (che Klisura

Нѣма съмнѣние, че животътъ на нашитѣ павликяни, като сѫ прѣкарвали така примитивно, потиснѫти отъ бѣдность и невѣжество, е билъ изпълненъ съ суевѣрия и обреди, чиято по-голѣма часть сѫ били остатъци отъ старото богомилство, ала, за жалость, въ нашитѣ документи нѣма много данни за това. Заслужва тукъ да споменѫ, че павликянитѣ, както се вижда отъ едно наставление (1669. г.) на конгрегацията до свещеницитѣ, още сѫ подържали богомилскиятъ обичай, да напускатъ женитѣ си, когато пожелаѭтъ. Въ това наставление именно конгрегацията отговаря: „Не е свободно на павликянитѣ да напускатъ жена си и да се женѭтъ за друга; туй трѣбва да имъ се напомня и да имъ се прѣпорѫчва“ (S. congregatio s. officii dixit: non licere Paulianistis dimittere uxorem et aliam ducere; ideoque monendos et instruendos esse 278). Азъ именно мислѭ, че тукъ католишката черква не говори противъ обикновения разводъ, който позволяватъ догмитѣ на православието. Отъ сѫщото наставление се вижда, че пропагандата е имала още да се бори и съ други не католишки обичаи на павликянитѣ, а именно поститѣ, за които тъй сѫщо се знае, че сѫ съставяли една отъ характеристичнитѣ черти на богомилството (CLXVI. 2).

Тукъ ще приведѫ и съдържанието на споменѫтото Станиславово писмо отъ Орѣшие отъ 1636. год. Авторътъ пише: „Вече писахъ на конгрегацията за заблужденията и обредитѣ, които извършватъ **нашитѣ павликяни** въ своитѣ черкви . . . и още писахъ, отъ гдѣ извеждатъ тѣ потеклото си споредъ тѣхнитѣ прѣдания, като казватъ, че тѣ произхождатъ отъ римлянитѣ (da Romani) и че 15-тѣ епистоли (послания) сѫ извадени отъ едно море. Какво е това море, азъ не знаѭ, ала това море, по мое мнѣние, тѣ считатъ за земя; и още казватъ, че четиритѣ евангелия сѫ стояли вписани въ града Римъ, и че ги е вписалъ самъ царь по име Силивичъ, който билъ, казватъ, толкова добъръ християнинъ, че обърнѫлъ почти цѣлиятъ свѣтъ на римската

---

si è fugita), и за това на вързщанье отъ Чипровецъ минѫлъ покрай Клисура и видѣлъ, че жителитѣ пакъ се прибрали въ селото (220). И Петъръ Кокичъ, кустосъ, се чуди, кой е съобщилъ на кенгрегацията, че Клисура е опустѣла и че въ нея има само „вълци и мечки“. „Клисурчани не сѫ се разбѣгали — пише той на конгрегацията — а само сѫ се отстранили «per un poco per amor d'un furioso tributario» (221). И Деодатъ разяснява случката така: клисурчани се отстранили за нѣкое врѣме (per aliquanto tempo s'erano ritiratti) заради бирника, до като да мине, както правѭтъ и други сиромашки села («come anco fanno altri luoghi poveri, per chi facendo cosi l'abassano qualque cosa» 243).

вѣра [1]). Още тѣ се наричатъ „романи“ (romani) и даже паписти (papisti) и непризнаватъ другиго за черковенъ глава освѣнъ папата, ала иматъ таково криво понятие, че когато имъ рекѫ, че съмъ билъ въ Римъ и че съмъ видѣлъ папата, тѣ отговарятъ, че не е възможно да се види папата, понеже билъ толкова далечъ, че ако би живѣлъ нѣкой сто години и би ималъ крила та би летѣлъ сто години — дори тогава би достигнѫлъ до папата. . “ (42).

Отъ нѣколко мѣста въ документитѣ се вижда, че нашитѣ павликяни тогава още запазвали въ черковно употрѣбение нѣкои свои „стари кирилски“ книги, които тѣ твърдѣ почитали. Деодатъ казва, че той видѣлъ у нашитѣ павликяни рѫкописни книги, писани въ Босна: „Павликянитѣ сѫ по народность славяни, а това се вижда и отъ тѣхнитѣ книги, които тѣ употрѣбяватъ и които всички сѫ писани съ азбуката на св. Кирила, а тѣ и не знаѭтъ да говорѭтъ другъ езикъ освѣнъ славянски; намѣрихъ и нѣкои книги, писани въ Босна, отъ врѣмето на краль Твърдко, отъ прѣди 400 и повече години“. Нѣма съмнѣние, че кирилскитѣ книги, за които говори Деодатъ, ще да сѫ били богомилски книги, което става още по-вѣроятно и отъ съобщението му, че между тия книги е имало и писани въ Босна отъ врѣмето на краль Твръдко, сир. отъ епохата на най-голѣмото развитие на богомилството въ Босна. Че между нашитѣ и босненскитѣ богомили е имало сношения въ старо врѣме, не ще ни дума, така че произхождението на босненски рѫкописи у нашитѣ павликяни за насъ е съвършено ясно. Инакъ е разсѫждавалъ Деодатъ, който не е знаялъ, види се, нищо за старото богомилство въ България, та затова той дошелъ по поводъ на казанитѣ „босненски книги“ до убѣждение, че нашитѣ павликяни били отъ старо врѣме прѣселенци отъ Босна и че ужъ отъ тамъ донесли своята ересь, отъ гдѣто и останѫло у тѣхъ вѣрванье, че вѣрата имъ е отъ Римъ („per questo si conosce, che sono venuti di Bosna et hano portato seco questa loro heresia, pur sempre hano partato: „la nostra fede è a Roma“). Деодатъ по тоя въпросъ челъ и мнѣнията на нѣкои гръцки писатели, които казвали, че павликянската ересь е

[1]) » . . dicendo, che loro hanno origine da Romani et che 15 epistole sono cavate dal mare di Moto . . . . quale sia questo mare, io non lo so, ma questo mare al mio giudizio loro pigliano per terra; et dicono ancora li quatro evangeli sono stati cavati dalla città di Roma e li cavò il re Silivich chiamato, il quale re erà, dicono loro, tanto bono christiano, che converti quasi tutto il mundo alla fede romana« (42). Не се ли крие подъ тоя царь Силивичъ реминисценция за пророчицата Сибила?

останжла отъ Павла Самосетански, ала той челъ и историята на славянитѣ отъ Мавро Орбини, който казвалъ, че павликянитѣ произхождатъ отъ Римъ, като цитува Петра Ливия Веронески, гдѣто било казано, какъ тѣ били разпространени по цѣла Италия и гонени отъ тукъ и като нѣмало кждѣ да бѣгатъ, минжли прѣко Фриволи въ Босна и тукъ нѣкои се настанили, а други отишли на югъ въ Тракия. „Споредъ мене — казва Деодатъ – Орбини не знае добрѣ, защото Тракия се казва страната, която е прѣзъ балкана къмъ Галиполъ, а пъкъ тази страна къмъ Никополь се нарича Мисия. Както и да е, само това вѣрвамъ, че сж дошли отъ Босна, понеже всичкитѣ имъ книги сж писани въ Босна на пергаментъ. А това, гдѣто сжщиятъ авторъ казва, какво тѣ се покръстили отъ страхъ въ врѣме на трансилванската (влашката) война, не е истина, понеже тѣ не сж станжли християни (католици) отъ страхъ, а вслѣдствие на голѣмитѣ старания на покойния Петъръ Солинатъ, софийски епископъ, и на другитѣ български францискани; па даже и днесъ още не сж всички християни, за което ще разправыж по-долу“ (79). И Станиславовъ на едно мѣсто дава мнѣнието си по въпроса за произхождението на павликянитѣ. Той, види се, се повелъ по онова павликянско прѣдание, което съобщихме по горѣ, та е мислилъ: че павликянитѣ сж дошли отъ Италия, като ги изкарва даже отъ Генуа: „Всичкитѣ павликяни — казва той — сж и по народность и по езика си славяни, но при все това се считатъ отдѣлни отъ българитѣ (ita tamen a Bulgaris censentur diversi), понеже потеклото имъ е съвършено различно. Българитѣ си водыжтъ началото отъ рѣката Волга и провинцията Азия, а пъкъ за павликянитѣ мислыжтъ, че произхождатъ отъ генуезкитѣ латини. Ала и еднитѣ и другитѣ (utrumque hominum genus) говорыжтъ славянски езикъ и се раздѣлыжтъ на много нарѣчия“ [1]). Това сж умувания на епископа Станиславовъ, който иска да угоди на началството си въ Римъ, до като самитѣ павликяни се наричали и се считали българи, както и частно самъ Станиславовъ, който, както видѣхме по горѣ, се казвалъ българинъ. Най-сетнѣ и той казва, че езикътъ на павликянитѣ е еднакъвъ съ езика на българитѣ, но при все това имало хора, които мислѣли, че павликянитѣ сж отъ

[1]) Къмъ тия Станиславови умувания имало въ орогиналния му докладъ забѣлѣзано отъ страна, отъ друго лице: „Истината друго казва: павликянитѣ никога не сж били Генуезци нито Генуезцитѣ нѣкога сж живѣли около Никополъ“ (Aliter veritas asserit, Paulianistas nunquam Genuenses fuisse. Genuenses enim cirea Nicopolih habitasse non apparet« 260).

друго произхождение. Тая мисъль е могла да се яви само въ слѣдствие на вѣрския антагонизъмъ, който е раздѣлялъ православнитѣ българи отъ тѣхнитѣ имъ павликянски братия; този антагонизъмъ е билъ развитъ отъ старо врѣме, прѣди да се яви католишката пропаганда между павликянитѣ, понеже тѣзи сѫ произхождали отъ богомилитѣ, и сетнѣ, ако и да сѫ нарушили въ много отношения богомилскитѣ си обреди, тѣ пакъ остаяли изолирани отъ православнитѣ си съотечественици като еретици съ свои особени вѣрски схващания, които и слѣдъ приеманьето на католицизма не сѫ били съвсѣмъ унищожени. Деодатъ разказва нѣкои подробности отъ тая область, които заслужватъ да се отбѣлѣжѫтъ тукъ. „Павликянитѣ не се кръщаватъ; само на деньтъ на св. Епифания дохаждатъ въ черква и тогова свещеникътъ имъ взема една свѣщь и се докосва съ нея на четири мѣста о главата на всѣкиго; това тѣ наричатъ кръщение чрѣзъ огъня на св. Іована Кръстителя (et questo chiamava il battezimo della fiamma di s. Giovani Batista).[1]) Нѣматъ друго нѣкое свето тайнство; на тогова, който знае малко да чете, даватъ една тояга (un bastone) въ рѫката му, и така той става свещеникъ, който нищо друго не върши, а само извършва венчалниятъ обредъ като съединява рѫцѣтѣ на сгоденитѣ и при туй говори нѣкакви думи, така наизустъ, и сетнѣ пие съ тѣхъ и благославя съ извѣстни рѣчи (con certe orationi) чашитѣ; а на онѣзи, които не знаѭтъ да извършѫтъ този обредъ, казватъ, че сѫ невѣжи. Други богослужебни книги, освѣнъ евангелието, посланията на апостола Павла, апостолскитѣ дѣяния и книгата на откровението (апокалипсисъ) не се намиратъ у тѣхъ.[2]) Даже сега, когато обикаляхъ по епархията, взехъ отъ тѣхъ едно евангелие и посланията на Павла и ги донесохъ въ Чипровецъ. Тѣзи, които сѫ по́-твърдоглави (ostinati), когато слушатъ проповѣдь, казватъ: „Какво казва този? Кой се е родилъ толкова глупавъ, та да му вѣрваме?“ и други подобни луде-

[1]) И Станиславовъ съобщава за това: »Paulianistae olim sectatores Pauli Samosateni heretici, docentis, christianos non aqua sed igne esse baptizandos« (259).

[2]) Че сѫ имали евангелие, и то нови завѣтъ, съобщава Деодатъ и на едно друго мѣсто: „havevano l'evangelij et novo testamento manuscritto nel caraterre Cyrilliano“ (232). И за павликянитѣ отъ Пловдивъ се съобщава въ едно писмо отъ 1623. год., чѐ имали на своя езикъ св. евангелие, текстътъ на което билъ съгласенъ съ ученията на католишката черква, ала обясненията му били еретически (habent in suo vulgari textum sacri evangelii Christi secundum ecclesiam romanam, sed commenta et glossae sunt haereticae secundum varias haereses praecipue circa haeresim Pauli Samosetani, a quo denominantur Paulini c. 21).

щини [1]). Държжтъ поститѣ, а особено петъцитѣ и 15 дена постъ за св. Богородица. Прѣзиратъ кръстътъ (abborivano la croce), празднуватъ недѣлитѣ и другитѣ подвижни праздници и нѣкои тѣхни частни праздници, които и до днесъ още тѣ запазватъ, като напр. праздникътъ на св. Варвара, на св. Сава Калугерътъ (di s. Sabba abate) и други. Въ черквитѣ имъ нѣма друго освѣнъ трапези (tavole), на които яджтъ и пижтъ, прѣзиратъ образитѣ (figure) както и иконитѣ на светцитѣ: такова нѣщо нѣма въ тѣхнитѣ черкви" (80).

На 1640. год. епископъ Деодатъ прѣдприелъ една голѣма обиколка по своята епархия и тогава посѣтилъ всичкитѣ павликянски селски общини въ сѣверна България. Между тия села имало е двѣ, чиито жители още не сж били „кръстени", като запазвали старата си павликянска ересь: едното село се казвало Баджево (Badzevo), съ 120 кжщи и повече отъ 800 души жители, а другото Калугерица, съ около 40 кжщи и 200 души жители. Тия двѣ села се показали най-фанатични послѣдователи на старата си ересь и опорито се противѣли на пропагандата. Единъ пжть дошли въ Баджово двама францисканци, ала били изгонени „съ сопи" отъ селянитѣ. Въ селото имало единъ турчинъ, човѣкъ твърдѣ едъръ (homo grande), и той казалъ на францисканцитѣ: „Кажете на своя епископъ да ми даде нѣкой подаръкъ, и тогава нека дойде да живѣе въ моята кжща; азъ знаж, какъ да го защищавамъ, и той ще може свободно да проповѣдва". И така господинъ Илия (Мариничъ) единъ пжть му обѣщалъ, да му даде нѣщо, и не му далъ нищо, поради което той и днесъ още негодува; тѣзи дни той срѣщнжлъ на пжтя едного отъ нашитѣ францискани и му рекълъ: „Вашиятъ владика не си устоя на думата, ала и вие нѣма да влѣзете въ Баджово до като не ми се даде удовлетворение и не ми се плати обѣщаното". Деодатъ мисли, че лесно би се обърнжли и тия двѣ села на католицизмъ, стига да можелъ нѣкой хитро да склони този турчинъ, който най-много влияелъ върху селянитѣ противъ францисканитѣ, да се помири съ послѣднитѣ и да имъ обѣщае сдѣйствие.

Отъ доклада на Деодата за посѣщението му другитѣ павликянски общини, а именно: с. Маринополци, Горни Лужани, Долни Лужани, Борнофово(?), Петикладенци, Търничевица, Брѣстовецъ, Никополь, Бѣляни и Орѣшие се вижда, че и въ

[1]) „Che dice costoi? Chi e venuto dell' altro mondo con la testa rotta, ce gli crediamo?" èt simili parole della pazzia (80).

тия покръстени общини имало отдѣлни сѣмейства, които още се придържали о старата си ересь и че пропагандата е имала твърдѣ много да се бори съ интриги и опасности, подклаждани най-много отъ гръцкия владика въ Търново. Така на пр. въ Мариниполци, гдѣто е имало повече отъ 800 павликяни, мнозина още не сѫ били кръстени, понеже гръцкиятъ владика успѣлъ да издѣйствува прѣдъ турското правителство, съ турски заптиета да се изгони свещеникътъ, който билъ родомъ отъ сѫщото село и тукъ ималъ много роднини, заедно съ три-четирма други павликяни; тѣ били доведени въ Търново и хвърлени въ затвора, но благодарение на Дубровчанитѣ търговци въ Търново, и на нѣкои други католици, които дали на кадията и на нѣкои влиятелни турци до 30 шкуди, затворенитѣ били освободени. Ала веднѫга слѣдъ това казаниятъ свещеникъ, францисканецъ, билъ пакъ изгоненъ отъ селото, защото той билъ причината, гдѣто селянитѣ приели католичеството. Съ това гръцкиятъ владика присилилъ епископа Маринича да му плати отъ страна на францисканитѣ 100 шкуди, за да прѣстане да прѣслѣдва. Но селянитѣ при все това останѫли безъ свещеникъ та Деодатъ наредилъ да ходѭтъ въ Търново при католишкия свещеникъ, когато иматъ нѣкоя нужда. Въ Горни Лужани даже не е имало ни черква. До 400 възрастни и 83 дѣца сѫ били католици, а само три сѣмейства съ около 12 души още остаяли вѣрни на старото си павликянство. Селото е било прѣди нѣкое врѣме на брѣга на рѣката Осъмъ, но понеже отъ тамъ минувалъ царски друмъ и пѫтницитѣ нанасяли много врѣди на селото, то се прѣмѣстило подъ планинскитѣ поли, далечь отъ пѫтя. Въ Долни Лужани се познавало още мѣстото, гдѣто е била попрѣди черква: селото се е било разбѣгало прѣди нѣколко години и така стояло пусто и съсипано, до като малко прѣди посѣщението на Деадата не се прибрали изново жителитѣ му (et poco è che sono venuti, ovvero ritornati al suo luogho). Бѣгали сѫ, види се, само павликянитѣ, а не и турцитѣ, които, спорѣдъ Деодата, имали до 25 кѫщи въ това село и брояли повече отъ 130 души като си имали и една дървена джамия. Свещеникътъ на павликянитѣ. нѣкой отецъ Станиславовъ, билъ въспитаникъ на клементинската колегия въ Римъ; той билъ вече твърдѣ старъ и слѣпъ, та не е могълъ да служи литургия. Въ Петикладенци имало хубава черква, направена, както вече се споменѫ, отъ Петра Солината. Петикладенчани сѫ приели първи католицизмътъ и, споредъ Деодата, сѫ били найдобри християни между всички павликяни. И това село, по-

неже било на главното шосе, е страдало много отъ турцитѣ, които постоянно се навъртали въ селото, ядѣли и пиели безъ да заплащатъ нито за себе си нито за коньетѣ си; особено си изпащалъ бѣдниятъ свещеникъ, францисканецъ, когото турцитѣ постоянно разкарвали насамъ нататъкъ да имъ доставя всичко, каквото желаели (83). Почти въ сѫщото несносно положение се е намиралъ и свещеникътъ въ Търничевица, който билъ въспитаникъ на лоретската колегия (83). Търновскиятъ владика успѣлъ въ началото на това столѣтие да привлѣче павликянитѣ отъ с. Орѣшие къмъ православието, но сетнѣ дѣятелниятъ Петъръ Солинатъ ги надумалъ, да приематъ католичество. Това е станѫло въ 1618. година, и отъ тогава търновскиятъ владика особено ненавиждалъ павликянитѣ отъ това село.

За числото на павликянитѣ както и изобщо за католицитѣ, които сѫ подпадали подъ създадената въ 1648. год. никополска епископия, можемъ да си съставимъ ясно понятие по единъ докладъ на епископа Филипъ Станиславовъ отъ 1659. год., въ който той дава статистически данни за всѣко село и градъ, гдѣто е имало католици. На тия данни ние можемъ да гледаме довѣрчиво, понеже Станиславовъ, както се вижда отъ казаното по-горѣ за него, е познавалъ много добрѣ своята епархия, като постоянно е ходѣлъ отъ мѣсто на мѣсто въ течение на повече отъ 20 години. Отъ тоя докладъ вадимъ само нѣкои данни:

Въ с. Орѣшие, родно мѣсто на Станиславова, е имало 60 кѫщи павликянски съ около 600 души. Понеже за позволение, да се съзида черква, турцитѣ искали 400 шкуди, Станиславовъ направилъ малъкъ параклисъ („келия“ — chelia). Турски кѫщи е имало до 30; тия турци сѫ били бивши павликяни, които приели мухамеданството, „когато Станиславовъ билъ на учение въ Италия“; тѣ имали една джамия.

Въ с. Петикладенци имало черква и 90 павликянски католишки кѫщи — 1200 души; потурчени павликяни — 10 кѫщи и една джамия.

Въ с. Брѣстовецъ имало католици павликяни 300 души (30 кѫщи); черква нѣмало, а въ частна кѫща свещеникътъ отъ Търничевица служилъ литургия. Потурчени павликяни — 10 кѫщи.

Въ Козаково имало 250 католици (30 кѫщи) и 10 кѫщи потурчени павликяни.

Въ с. Търничевица имало 250 католици, черква и училище, основани отъ Ф. Станиславовъ.

Въ с. Долни Лужани имало 150 католици (17 кѫщи), и около 30 кѫщи на потурчени павликяни.

Въ Горни Лужани имало 800 души католици (70 к.).

Въ с. Бакчево — 200 души католици (20 к.), 30 к. на потурчени павликяни и една джамия.

Въ с. Тележани имало 270 д. католици (20 к.).

Въ гр. Ловечъ имало само нѣколцина търговци католици, около 2000 православни съ 4 черкви и единъ владика; числото на турцитѣ въ Ловечъ достигало до 5000; имали 8 джамии.

Въ с. Калугерица имало 250 католици (40 к.).

Въ Търново имало до 170 д. католици — всички търговци отъ Дубровникъ; католицитѣ сѫ имали една черква, посветена на св. Богородица.

Въ с. Маринополци имало 250 католици (30 к.).

Въ гр. Русе имало около 80 д. търговци Дубровчани (9 кѫщи).

Въ Силистра имало 30 души Дубровчани.

Въ Разградъ сѫщо така имало около 30 католици — Дубровчани.

Въ Шуменъ имало 17 католишки кѫщи — 120 души, все Дубровчани.

Въ Провадия имало до 35 кѫщи католишки (170 души) отъ които 5 принадлежали на Дубровнишки търговци. Имало черква, съзидана отъ епископа Станиславовъ. Българи православни имало около 500 и турци — 4800.

Въ Варна имало само 2 католишки кѫщи; въ Баба всичко до 40 души католици, въ Смаила и Килия по 30 души.

Докладътъ на Станиславова, изъ който вадимъ горнитѣ статистични данни, е писанъ въ Никополь на 1659. год. 4. Февруари; слѣдъ тая дата въ нашитѣ документи вече не се срѣща никакво писмо отъ Станиславова, докато отъ нѣкои кратки и не ясни загатвания въ писмата на Деодата и други се вижда, че Станиславовъ не се е намиралъ вече въ своята епископия и че не е извършвалъ епископскитѣ си длъжности, като е билъ отстраненъ отъ своето непосрѣдствено началство. Причинитѣ за това нигдѣ не сѫ указани. Очевидно е, че до като е билъ първиятъ марциянополски архиепископъ, М. Бандуловичъ живъ, Станиславовъ се ползувалъ съ неговото покровителство и билъ добрѣ гледанъ отъ конгрегацията. Послѣдната изказала своето особено довѣрие на Станиславова, когато въ 1652. год. го натоварила да управява дѣлата на овдовѣлата марциянополска архиепископия за три години

сир. до 1655. год. Въ нашитѣ документи се съдържа писмото на папа Инокентий X. до Станиславова, съ което му се възлага тази длъжность съ всички права спрѣмо подвѣдомственото му духовенство. Въ 1655. год. за марцианополски архиепископъ билъ назначенъ Петъръ Парчевичъ, за когото по-долу ще говоримъ по-подробно. Че до 1660. год. Станиславовъ е дѣйствувалъ като никополски епископъ, се вижда отъ собственитѣ му писма, отъ които казаниятъ докладъ е послѣденъ. Непосрѣдствениятъ му началникъ въ това врѣме е билъ Парчевичъ, така че наказанието, което го постигнѫло, не ще да е било рѣшено въ Римъ, безъ да се е искало прѣдварително и мнѣнието на послѣдния. Ние за сега може само да нагаждаме за причинитѣ, които сѫ могли да подбудѭтъ Парчевича, да се съгласи да се отстрани Станиславовъ, който е ималъ безспорни и велики заслуги: тия причини трѣбва да се коренѭтъ въ разпустнѫтия животъ на Станиславова, който, както се каза, постоянно се скиталъ повече по градищата и непрѣдпазливо другарувалъ ту съ турци, ту съ ерменци а найповече съ дубровнишкитѣ търговци. Тогава сѫ били всичкитѣ наши видни католици, особено Деодатъ и Парчевичъ вплетени въ прѣстѫпни спрѣмо турското правителство прѣговори съ Австрия и Полша и заети съ тайни въстанически планове и приготовления. Видно е, че слабата интелигентность на Станиславова и лекоумното му поведение ще да сѫ принудили началството му да го отстрани отъ епископията, за да се избѣгнѫтъ опасни компромитирания прѣдъ турското правителство. Най-вѣроятно е, че Станиславовъ е билъ отстраненъ слѣдъ успѣшнитѣ Леополдови войни въ Унгария (1661—1664. год.), когато надеждитѣ на нашитѣ чипровски католици за скоро освобождение отъ турското иго значително порастнѫли. Въ 1663. год. Станиславовъ трѣбва още да е билъ на мѣстото си, защото Франциско Соимировичъ пише (въ Юни м.) за него отъ Дубровникъ, че нѣкои молдавски търговци му казали, че Станиславовъ се намиралъ във Варна, като го титулува: „Monsignor di Nicopoli“ (274).

Гдѣ и какъ е живѣлъ Станиславовъ въ врѣме на изгнанието си, не може отъ нашитѣ документи да се заключи; вижда се само, че той до смъртьта си—1674. год. все още се молилъ да му се прости, и да му се позволи да се върне въ епархията. Деодатъ въ едно писмо отъ 1670. год. загатва, да се прости на Станиславова, като казва, че послѣдниятъ му писалъ отъ Дубровникъ да се застѫпи за него, и прибавя отъ своя страна, че понеже е получилъ веднѫжъ укоръ отъ

конгрегацията, за гдѣто се молилъ за него, сега само го прѣпоржчва на конгрегацията, която можела да знае много добрѣ неговата работа отъ господ. Giov. Batista и други, прѣзъ чиито ржцѣ е минжло Станиславовото дѣло [1]). Че това ходатайство не е помогнжло, види се отъ едно друго ходатайство на нѣкой си Франциско Ричиярди, който въ едно писмо отъ 1673. год. 23. Май, писано въ Дубровникъ, моли секретарьтъ на конгрегацията, Урбано Чери, да дѣйствува за помилваньето на Станиславова, за когото казва, че паството му го искало назадъ. Отъ сжщото писмо се разбира, че прѣди туй отъ страна на нѣкои дубровчани търговци и отъ българитѣ китолици на неговата епархия било пратено прошение до конгрегацията въ полза на Станиславова, въ което особено се оплаквали, че стояжтъ безъ епископъ (et quelli popoli stano senza lor pastore non con pocho . .), и че Соимировичъ, който билъ врѣменно натоваренъ да управява никополската епископия и да седи въ Русе, повече прѣкарвалъ въ родния си градъ Чипровецъ (287). Както видѣхме по-горѣ, Соимировичъ е билъ главниятъ съперникъ на Станиславова за никополската епископска столица; като не сполучилъ въ това, той се домогвалъ да стане епископъ въ Призренъ, гдѣто тъкмо е имало вакантно мѣсто слѣдъ смъртьта на Петъръ Масареки, и най-сетнѣ въ слѣдствие на многократнитѣ прѣпоржки отъ страна на Деодата той билъ назначенъ за призренски епископъ съ рѣшение (decretum) отъ 1650. год. 11. Юли (с. 211). Въ 1656. г. Соимировичъ билъ вече повишенъ за охридски архиепископъ (254). Когато билъ отстраненъ Станиславовъ и когато въпросътъ за връщаньето му назадъ въ епархията се продължилъ съ години, конгрегацията назначила Соимировича врѣменно да управява никополската епископия. Това назначение трѣбва да е станжло въ 1672. год., понеже отъ тая година има въ нашитѣ документи двѣ писма на Соимировича, едно отъ Русе и друго отъ Чипровецъ; съдържанието и на двѣтѣ писма твърдѣ добрѣ характеризува мизерното положение на тогавашнитѣ католишки главатари въ България. Въ първото писмо Соимировичъ се оплаква, че нѣма нито толкова парични срѣдства, каквото да може прилично да се храни и да се облича: кредиторитѣ му не искали вече да го

[1]) „Se ne verà per cotesta volta Monsign. vescovo di Nicopoli per giustificarse, et me ha pregato con una sua da Ragusa, che lo dovessi raccomandare alla sacra congregatione, et io havend' hávuto altra volta ribuffo della congregatione per haver scritto pregando per detto Monsignore, et per questo non ardisco a scriver, solamente lo raccomando a V. S. Illma; le sue cose come passano saprà meglio Signor Giov. Battista, e meglio forsi Monsignor Illmo Albertio et altri, per cui mani sono passate sue cose“ (284).

чакатъ — ималъ да дава на сто страни и благодарение на нѣкои благородни търговци, той се подържалъ! Единъ платилъ за него 90 златни гроша (pezze di otto), когато вече билъ одведенъ прѣдъ пашата заради тоя длъгъ; другъ платилъ 15 гроша, а пъкъ дълговетѣ му въ Чипровецъ били безъ брой; нѣкой си Илия Мариновъ, който му билъ заелъ 40 шкуди, искалъ до го тури въ затворъ, ала мѣстниятъ каймакаминъ, макаръ и турчинъ, платилъ за него и го освободилъ [1]). Соимировичъ слѣдъ това моли конгрегацията да се погрижи за него и да му проводи подържка. Въ второто писмо той още съ по черни бои описва своята сиромашия както и сиромашията на паството си: той би билъ доволенъ, да има само насущниятъ хлѣбъ и да не е принуденъ на стари години да се скита при найголѣми лишения насамъ нататъкъ безъ и единъ помощникъ [2]) (287). Понятно е, че при такива скудни обстоятелства Соимировичъ, който като бивши призренски епископъ и сетнѣ охридски архиепископъ билъ привикнѫлъ да живѣе по-редовенъ и по-охоленъ животъ, не е могълъ както Филипъ Станиславовъ да ходи по бѣднитѣ и подивѣли павликянски общини и да угажда на колѣбливото си паство, а е прѣдпочиталъ да седи въ родното си мѣсто Чепровецъ, гдѣто все е имало въ францисканския мънастиръ извѣстни условия за по-удобно живѣенье. Къмъ това поведение на Соимировича именно се отнася укорътъ на Ричиярди въ горѣказаното писмо, въ което се застѫпя за Станиславова. Ала наскоро Станиславовъ се поминѫлъ (въ 1674. год.,) и то, както се види, прѣди да е успѣлъ да се върне като епископъ въ епархията си [3]). Като останѫли така никополскитѣ католици и безъ титуларенъ епископъ, обърнѫли се въ 1675. година къмъ конгрегацията съ едно колективно заявление, да имъ се назначи епископъ. Това заявление имъ е написалъ нѣкой отъ чипровската школа на харватски езикъ съ обикновенитѣ при-

---

[1]) „Dubito, che non mi intraverrà, come anno passato a Chiprovaz del Elia Marini, il quale fece me incarcerar dal governatore per havermi imprestato scudi 40 non havendo pagarli li, et il detto governatore gli pagò per me benche Turco“ (286).

[2]) Altra volta ho supplicato con ogni humilità .. che si dignassero concedermi un tolo di pane, che posso campare questa poco restante vita et proveder queste chiese e diocese di qualqche d'un altro pastore, perchè io con continui mie indispositioni non puo più far tanti viaggi, senza residenza et veruna commodita. . . .“ (287).

[3]) У Иречека се казва, че Станиславовъ, „изгнанный за неповиновеніе изъ своей епархіи, онъ впослѣдствіи, по ходатайству пропаганды былъ прощенъ и тогда то онъ покатоличилъ Болгаръ около Никополя. . . . Станиславовъ умеръ въ своей епархіи и оставилъ по себѣ хорошую память“ (596). Отъ нашитѣ документи сега се вижда, до колко истина има въ това съобщение. Може да е истинско само това, че Станиславовъ прѣдъ смъртьта си се е завърнѫлъ въ епархията си и тамъ умрѣлъ.

мѣси — българизми, както е въ всичкитѣ други хърватски писани съчинения на чипровскитѣ българи. Тукъ тѣ казватъ, че е вече минѫло доста врѣме, откакъ се поминѫлъ Филипъ Станиславовъ и откакъ тѣ чакатъ да имъ се назначи новъ епископъ. Понеже нищо не сѫ могли да узнаѭтъ по тоя въпросъ, тѣ се осмѣлили да прѣдложѫтъ на конгрегацията отъ своя страна за епископъ отца Серафима, чипровски българинъ, тогавашенъ „кустосъ на България и Влахия и викаръ на софийския архиепископъ". Отецъ Серафимъ билъ споредъ това писмо въспитанъ въ лоретската колегия и съ добро поведение: „човек пратик (практикъ) от владанѣ, колико царковнога толико телеснога и още бивши на наук био у колеђиѹ с. пристолиа вашега". Писмото е писано отъ страна на всички „парокияни и редовници и католици карстияне" въ никополската „диочеза".

Между това и софийската архиепископска столица останѫла вакантна, понеже тогава (1674 г.) се поминѫлъ и Деодатъ, така че трѣбвало първомъ да се назначи софийски архиепископъ. Ала това не е можело да стане така скоро, защото не е било на конгрегацията тъй лесно да намѣри достоенъ замѣстникъ на учения, хуманния и пожъртвователния Деодатъ, именно защото тогава вече положението на католишкитѣ епископи е ставало отъ день на день по-несносно поради турскитѣ угнѣтения, които били слѣдствие на подозрѣния и изобщо на едно недовѣрие спрѣмо нашитѣ католици и тѣхнитѣ връзки съ западъ. Споменѫтиятъ Ричиярди напомня въ едно писмо отъ Дубровникъ (1675 год. 27. Декемв.) на конгрегацията, да побърза да назначи архиепископъ, защото не само че изобщо за паството не било добрѣ да стои дълго безъ свой духовенъ пастиръ, но и заради турцитѣ, които подозрително взели да питатъ: „Гдѣ е вашиятъ епископъ, защо не дохожда?" (Dove e vostro vescovo, perche non viene? 292). Най-сетнѣ въ 1677. год. билъ рѫкоположенъ за софийски архиепископъ чипровчанинътъ отецъ Стефанъ Кнежевичъ, който сѫщата година рѫкоположилъ отъ своя страна Антония Стефановъ, пакъ чипровчанецъ, за никополски епископъ. Съ тия двама епископи се захваща нова ера — ера на отпаданье на католишката пропаганда въ България, което въ 1688. година се свършило съ пълна катастрофа. Най-свѣтлиятъ периодъ въ историята на българската католишка пропаганда се пада въ врѣмето на Станиславова, Деодата и марциянополския епископъ Петра Парчевичъ, който по едно чудно съвпадение тъй сѫщо починѫлъ въ 1674. година. До като Стани-

славовъ чрѣзъ своята дѣятелность ни се прѣдставя твърдѣ заслуженъ въ сферата на чисто вѣрската пропаганда, напротивъ дѣятелностьта на Деодата и особено на Парчевича ни въвежда и въ оная душевна область, въ която ако и скрито но силно е биелъ пулсътъ на народния български патриотизъмъ, който не само се стремѣлъ къмъ народно освобождение, но и гдѣто е било възможно се проявявалъ въ видъ на енергична дѣятелность въ полза на това освобождение. Деодатъ е билъ тогава най-важната личность между католицитѣ въ България; той тайно е водѣлъ прѣговори съ тогавашнитѣ неприятели на Турция, като е подклаждалъ огънь отъ силна надежда въ сърдцата на своитѣ съотечественици отъ Чипровецъ. Ала Деодатъ при все това е билъ твърдѣ опитенъ човѣкъ, та не се е увличалъ въ необмислени прѣдприятия, а напротивъ даже е спиралъ нѣкои прибързани опити за въстание. Много по-открито, по-рѣшително и съ по-голѣмъ успѣхъ е работилъ за освобождението на България Петъръ Парчевичъ, ало затова той е живѣлъ въ Молдавия и Влахия, гдѣто повече е билъ гарантиранъ отъ турцитѣ, като се ползувалъ и отъ покровителството на молдавския князъ.

Въ нашитѣ документи не се говори твърдѣ за политическата рола на Парчевича. Той е билъ отъ старо българско сѣмейство отъ Чипровецъ. Въ едно свое писмо, писано въ Анкона, въ което благодари на секретаря на конгрегацията Д. Масари за голѣмитѣ добрини, които послѣдниятъ му е правилъ въ врѣме на ученичеството му и сетнѣ, той се е подписалъ: „Pietro Parcevich, **Bulgaro**“ (213, год. 1650). И Парчевичъ се въспитвалъ въ илирската колегия въ Лорето и сетнѣ въ Римъ до 1642. година. Послѣдното се установява отъ едно Деодатово писмо (1643 г. Май мѣс.), въ което пише на конгрегацията, да се проводи, ако е възможно, Парчевичъ, понеже имало голѣма нужда отъ свещеници [1]). Споредъ Иречека той свършилъ наукитѣ си съ титла „докторъ на богословието“ и владѣлъ добрѣ езицитѣ гръцки, латински, италиянски, ромънски и арменски, а при това билъ човѣкъ съ голѣма опитность и се отличавалъ съ своето краснорѣчие (Ист. Болг. 608). Тия негови качества скоро му прибавили голѣмо довѣрие и любовь между съотечественицитѣ му въ Чипровецъ, така че сетнѣ тѣ въ всичкитѣ тайни планове, които сж сочили къмъ освобождението на България отъ турцитѣ, както и въ

[1]) „Mandatemi Homodei di Loreto et Parcevich se potete, perche ho bisogno di parochi, altrimente l'anime si perdono“ (143).

всичкитѣ си други по-важни прѣдприятия винжги се съвѣтвали съ него и на него възлагали най-важни мисии. Разбира се, че душата на казанитѣ планове е билъ Деодатъ, но той е билъ принуденъ да дѣйствува прѣдпазливо, бидейки столицата му въ Турция. Парчевичъ е могълъ лесно да се сношава съ съотечественицитѣ си и да дѣйствува свободно, понеже веднжга слѣдъ завърщаньето си се настанилъ при морциянополския архиепископъ Бандуловича въ Молдовия — въ Бакау, като неговъ главенъ викаръ и секретарь [1]). Наскоро слѣдъ завърщаньето си отъ Италия той е билъ изпроводенъ при полския краль Владиславъ IV. като посланикъ отъ страна на българскитѣ католици, а именно отъ своя архиепископъ Бандуловича, за да привлѣче Владислава въ заговора, който е ималъ за цѣль да подигне знамето за подпълно освобождение на балканскитѣ християни отъ турското иго и на чело на който се тоялъ влашкиятъ войвода Матей Басарабъ. Голѣми надежди се възлагали на тази негова мисия, защото тъкмо тогава се захващала турско-венециянската война (1645) и защото краль Владиславъ е билъ вече прославенъ като герой-побѣдитель на турцитѣ, въспѣтъ сетнѣ въ Гундуличевия епосъ „Османъ". Владиславъ приелъ Парчевича твърдѣ любезно, обѣщалъ съдѣйствие и почнжлъ сериозно да се готви за война, ала тъкмо когато било почти всичко готово, за да се дигне въстанието, Владиславъ внезапно умрѣлъ (1648) и съ това съвършено побъркалъ на плановетѣ на заговорницитѣ. При все това движението не се спрѣло, и Деодатъ едвамъ успѣлъ да спре въстанието, което заговорницитѣ бързали да дигнжтъ. Парчевичъ билъ повторно изпроводенъ при полския краль. „Българскиятъ левъ дрѣме — писали тѣ на краля — ала той още е живъ", като съвѣтвали на краля, да не пропуска удобниятъ случай за задружно дѣйствие противъ турцитѣ. Ала съюзътъ не е могълъ да стане поради тогавашното политеческо положение на европейскитѣ държави (Иречекъ, н. д. 608). Въ нашитѣ документи има отъ това врѣме едно писмо, писано отъ по-виднитѣ чипровчани до конгрегацията (1649 год. 30 Августъ); отъ това писмо може да се види тѣхното възбудено душевно състояние както и голѣмото негодование, съ което сж били изпълнени противъ турцитѣ: „Живѣемъ въ тая наша бѣдна, нещастна и достойна за оплакване страна, като чакаме ежедневно да дойде свирѣ-

---

[1]) Въ нашитѣ документи има едно писмо отъ Бандуловича, писано въ Бакау съ дата 1649. Октомвр., въ което е подписанъ и Парчевачъ въ качество на неговъ „secretarius" (195).

ниятъ джелатинъ, както агънци на заколение“![1]) Въ едно друго писмо отъ 8. Ноември 1640. год. Деодатъ пише на конгрегацията, че не щѣлъ да може да дойде лично въ Римъ, както е желалъ, защото не се осмѣлявалъ да пжтува прѣзъ Влахия и Маджарско, гдѣто билъ пжтьтъ опасенъ, нито прѣзъ Полша поради нахлуваньето на татаритѣ, а пъкъ прѣко Дубровникъ не искалъ да мине, за да не дадѣлъ поводъ да се усъмнжтъ въ него турскитѣ власти та да напакостжтъ нему и на другитѣ [2]). Ала на 18. Декември сжщата година Деодатъ ималъ въ Търговище, въ двора на влашкия войвода тайно свиждание съ заговорницитѣ, отъ което се види, че той билъ тогава заетъ съ тайнитѣ вѣстанически планове и затова не искалъ да напуска отечеството си и да отиде въ Италия. Революционното движение тайно се е продължавало, подържано отъ надеждитѣ, които давала продължителната венециянска война. Много видни българи, сърби, гърци и албанци пакъ помисляли на съюзъ и общо въстание, и затова на Парчевича било възложено да отиде при австрийския императоръ Фердинандъ III. За да се прикрие истинската му мисия, а сжщеврѣменно да се придобие и папата за новитѣ въстанически планове, Парчевичъ отишълъ най-напрѣдъ въ Римъ. Това е станжло въ 1654. год., както се вижда сега отъ единъ документъ, въ който наистина не се говори открито за истинскитѣ цѣли на тая мисия, ала тѣ ясно прозиратъ и отъ това обстоятелство, че Парчевичъ е отишълъ въ Римъ, проводенъ отъ страна на чипровскитѣ българи, молдавския князъ и цѣлата духовна кустодия, малко прѣди да се прѣдстави на императора съ казаната мисия. Въ писмото до папата чипровчанитѣ казватъ: „Сега, милостиви отче, дохождаме съ това наше писмо, . . . като сме прѣгърбени отъ тежината на турското тиранско иго, да се помолимъ на светата черква за една праведна и скромна работа“ [3]). Тукъ именно се загатва на папата, че би било

---

[1]) „. . . poiche ci rittroviamo in queste misere, calamitose e deplorabili parti, aspettando g.ornalmente le crudeltà del carnef.ce, come la pecora il coltello“ (194).

[2]) „Et per v a di Ragusa non ardisco venire per non dar qualche sospetto aili nostri Patroni, d'onde potesse poi uscir qualche gran danno a me et aili fedeli“ (197).

[3]) „Adesso, Beatissimo Padre, più e più volte con le nostre supplichevoli lettere, colle barbe bianche, con li capi canuti, con il dorso incurvato sotto il gravissimo giocco del tiranno Turco veniamo a supplicare la chiesa santa nelle cose giuste e pie e per molti regni províncie et anime salutevoli, con speranza di ottenere la desiderata gratia, nientedimeno ottenere no possiamo; . . . Sicome il presente si sparge la voce in conto del nostro figlioulo Don Pedro Parcevich da molte provincie, da principi e da noi ancora alla S. V. inviato, aciò ritorni con sodisfattione di tutti per consolatione et utile spirituali di tutti . . .“ (246).

желателно да се назначи Парчевичъ за епископъ на вакантната марциянополска епископия (първиятъ епископъ, Бандуловичъ, е билъ вече починжлъ) [1]). Понеже въ конгрегацията се колѣбаели да назначжтъ Парчевича за епископъ въ Молдавия, Соимировичъ, тогава призренски епископъ, съ едно писмо отъ 1655. година подържа прошението на българскитѣ католици и на молдавския князъ, като обърща вниманието на конгрегацията и върху това, че князътъ въ Молдавия има абсолутна власть и че волята му е силна, така че, ако тя не се удовлетвори, можело да има и лоши слѣдствия за католицитѣ; освѣнъ това князътъ не би приелъ полски епископъ, за да не даде поводъ да го подозира отоманската порта въ нѣкое съзаклятие, тъй като той все се считалъ съюзникъ на Турция (248). Въ слѣдствие на всички тия ходатайства Парчевичъ станжлъ въ 1656. год. марциянополски архиепископъ [2]). Мисията на Парчевича при императора не довела до желанитѣ резултати, но при все това надеждитѣ на нашитѣ католици не угасвали. Въ 1657. год. императоръ Фердинандъ му далъ титлата „царски съвѣтникъ“ и утвърдилъ, че Парчевичъ, както и всичкитѣ му роднини въ Чипровецъ, произхожда отъ старо българско б о л я р с к о с ѣ м е й с т в о. Въ сжщата година той е билъ изпроводенъ като посланикъ на императора при казашкия хетманъ, Богданъ Хмелницки, за да го примири съ Полша и да го склони да участвува въ война противъ турцитѣ. Слѣдъ това Парчевичъ останжлъ въ Виена, докато траяла войната на Леополда съ турцитѣ въ Унгария“ (1661—1664 г. Иреч. н. д. 609). Заради голѣмитѣ му заслуги императоръ Леополдъ произвелъ Парчевича и всичкитѣ му сродници въ „барони на кралството Унгария“ (regni Hungariae barones“). За това се разказва въ единъ актъ, съставенъ отъ гражданитѣ и общинското управление на българския градецъ Винга въ Банатъ въ 1782. год. [3]). Споредъ Иречека (Ист. Б. 609) Парчевичъ

[1]) „Però suplichiamo V. S vogli con benigno favore in questi tempi calamitosi esaudire giusti bellati delle vostre peccorelle e tanto più che detto soggeto è di Bulgaria, e nella detta Bulgaria vaca il titolo di Marcianopoli, per che non sentiressimo volentieri che altra nazione goda e si glorii delli titoli di detto regno“ (246).

[2]) Въ едно писмо отъ 1656. г. 20 Ноември Деодатъ вече нарича Парчевича „Monsignor Parcevich, adesso arcivescovo di Marcianopoli“ (256)

[3]) „Petrum Parcevich, archiepiscopum Martianopolitanum, qui primum legationem ad Ferdinandum III, imperatorem contra Turcicum militem, christianorum in Bulgaria, Servia et Albania fortunas inique rapientem, suppetias petiturus, intrepide nec sine laude munus susceptum explevit; dein vero ab ipso Ferdinando ad componendos in partibus Poloniae contra regem et regnum exortos tumultus ad Ioannem Casimirum, Poloniae regem ablegatus obque operam non minus fideliter quam fructuose navatam, aliaque tam sua, quam maiorum suorum merita a Ferdinando consiliarii dignitate donatus, a Leopoldo vero inter regni Hungariae barones cum suis diplomate regio super hoc emanato ad ipsum id exhibente, coopt tus fuit (CCLXIV. c. 389).

се завърнжлъ едвамъ въ 1668. год. въ своята епархия. Че той въ 1667. год. е билъ още въ Виена, показва едно писмо отъ нашитѣ документи. писано въ Виена отъ I. Г. Гика, влашки князъ, който билъ въ извънредно приятелски отношения съ Парчевича, та моли конгрегацията да позволи на послѣдния да смѣе да го съпровожда въ Римъ. Гика е билъ, както се види отъ това писмо, прѣданъ на римската черква отъ сърдце, а за това, споредъ писмото му, той трѣбвало най-много да благодари на виенския папски нунций, кардиналъ Спинола, и особено на „постояннитѣ съвѣти и интимни разговори съ господина архиепископа марциянополски“, познатъ нему отъ врѣме [1]). Слѣдъ като се върнжлъ Парчевичъ въ епархията си, прѣстоялъ тукъ до 1673. год. като прѣкарвалъ много лишения и мжки, особено поради татарскитѣ нахлувания. Отъ 1670. год. 20. Юли има въ нашитѣ документи едно писмо на Парчевича, писано въ столицата му Бакау до главния министъръ на францисканитѣ, въ което казва: „Въ Молдавия има твърдѣ много християни (католици) българи, сърби и бошняци, които незнаіжтъ да говорьжтъ другъ езикъ освѣнъ илирски и турски. Понеже тѣ нѣматъ свещеникъ, който да разбира езикътъ имъ, ежедневно ме моліжтъ да се погрижж за тая тѣхна нужда. Затова моліж . . . да се разпоредите, щото да се изпроводи тукъ Франциско Бенковичъ, който не само по живота си и знанията си е достоенъ, но знае между друго и илирскиятъ езикъ, понеже е отъ сжщата народность, а при това владѣе твърдѣ добрѣ и турскиятъ езикъ“ (281). Види се, че въ това врѣме Парчевичъ вече се е чувствувалъ твърдѣ изнемощѣлъ, кое отъ старость, кое отъ слабо здравье, та си написалъ и завѣщанието (1670. год. 27. Юли), [2]) съ което подробно опрѣдѣля. какво оставя на тримата си братовчеди: Марко, Іованъ и Богданъ Парчевичи. Отъ това завѣщание се вижда, че Парчевичъ не само че не е билъ бѣденъ, но че даже е билъ твърдѣ заможенъ богаташъ (282), което напълно се съгласява съ това че нито въ неговитѣ писма, нито въ писмата на приятелитѣ му нигдѣ не се говори, че той се нуждае отъ парична подържка,

---

[1]) „La divina preveniente gratia è stata assai copiosa et misericordiosa meco, perche quella mi ha tirato alla vera salute et luce per la fede con le zelantissime esortationi dell eminentissimo signor Cardinale Spinola, nuntio all'hora in Vienna, et continua assistenza et famigliari discorsi del Monsig. arcivescovo di Marcianopoli (Pietro Parcevich), da me tempo fa ben cognosciuto“ (CLXII. 276).

[2]) „. . . et quia adverto tum propter cadentem aetatem, tum propter infirmam valetudinem, tum etiam propter confractam vitam ac vires festinare corporis mei resolutionem, mortemque celeri passu appropinquare. . .“ (281).

както е било случай съ Деодата. Подиръ това завѣщание на Парчевича нищо вече не се споменува въ нашитѣ документи за него. Споредъ Иречека, Парчевичъ прѣдприелъ въ 1673. год., слабъ и боленъ, едно ново пѫтешествие, съ цѣль да помогне за освобождението на България. „Съ писма отъ молдавския князъ Стефанъ Петрашко, отъ стария чипровски архиепископъ Деодатъ и други знатни лица, той, въ името на населението отъ България, Сърбия, Тракия и Македония, посѣтилъ Полша, Виена, Венеция и Римъ. „Собиески току що бѣше одържалъ сяйна побѣда при Хотинъ. Парчевичъ съ младенческо възхищение настоявалъ на това, да проводѭтъ западнитѣ християни пари и войска на побѣдоноснитѣ поляци, за да прѣминѫтъ Дунава и чрѣзъ освобождението на България да подкопаѭтъ могѫществото на Турция. Ала въ Римъ, гдѣто полскиятъ посланикъ помагалъ на Парчевича, послѣдниятъ се поминѫлъ на 26. Юли 1674. год. Въ всѣки случай трѣбва да считаме Парчевича за най-великъ българинъ отъ XVII вѣкъ“ (Ист. Болг. 609).

Народното съзнание е било не по-малко развито и у втория знаменитъ съврѣменикъ на Парчевича — стария софийски архиепископъ Деодатъ, ала то не е могло да се прояви въ важни подвиги, понеже Деодатъ е дѣйствувалъ въ България срѣдъ католишкото население, като е хабилъ енергията си най-повече съ извършванье ежедневнитѣ си религиозни функции, които поглъщали цѣлото му внимание. Отъ докладитѣ му до конгрегацията, въ които той естествено се старае прѣди всичко да се прѣдстави добъръ католикъ безъ национални амбиции, не може да се извлѣкѫтъ твърдѣ много данни за характеристика на неговия духъ и характеръ като българинъ. Но вече отъ факта, че той е билъ душата на въстаническитѣ съзаклятия противъ Турция, показва, че у него не сѫ били изчезнѫли подъ католишкото расо чертитѣ на единъ твърдѣ интелигентенъ и патриотъ българинъ. Послѣдното доста нагледно се е изразило въ голѣмия му докладъ отъ 1640. год., въ който той най-напрѣдъ така описва границитѣ, богатствата и хубоститѣ на България, че отъ това ясно прозиратъ патриотизмътъ и голѣмата интелигентность на автора. Той опрѣдѣля границитѣ на България както сѫ я разбирали неговитѣ съврѣменици: „България се нарича сега всичко това, което отпрѣди се е казвало горня Мисия и часть отъ долня Мисия, цѣла Тракия, и по-голѣмата часть отъ Македония и цѣлата Морава (et tutta la Morava) до Охридъ и до границитѣ на Гърция и Сърбия, а на истокъ се простира до Черното

море, а отъ сѣверъ Дунавъ я дѣли отъ Влахия и Молдавия, въ старо врѣме наричана Дакия и пр. Православнитѣ казватъ, че царската столица първомъ е била въ Охридъ, и съ това потвърдяватъ, защо сега има патриярхатъ въ Охрида; понеже старитѣ (li antichi) не сѫ позволявали да има патриярхатъ тамъ, гдѣто нѣма царска столица и понеже българскиятъ царь се прѣмѣстилъ отъ Охридъ въ Търново, затова и патриярхатътъ се прѣмѣстилъ тукъ, гдѣто и се свършило българското царство, като подпаднѫло подъ турцитѣ... Казватъ, че самото царство България (il regno di Bulgaria) е по-голѣмо отколкото цѣла Сърбия, Босна, Далмация, Хърватско и Унгария вкупомъ и има такива градове и села, че не може да се изброжтъ. . . Това царство България е найхубавата земя (queste regno di bulgaria e bellissimo), като е украсена съ пространи полета, високи планини и пр. . .“ (69.) Съгласно съ тия вѣрни схващания историческитѣ граници на България и Сърбия сѫ били разпрѣдѣлени и границитѣ на призренската католишка архиепископия спрѣмо софийската архиепископия отъ една страна и спрѣмо охридската отъ друга страна. Казахме по горѣ, какъ Соимировичъ, родомъ отъ Чипровецъ, като не успѣлъ да стане никополски епископъ, сполучилъ да се назначи за призренски епископъ съ столица въ Ново-Бръдо; сетнѣ Соимировичъ билъ назначенъ за охридски архиепископъ. Понеже охридскиятъ архиепископъ взелъ сетнѣ да се мѣси въ работитѣ на призренския, Деодатъ издалъ едно свидѣтелство, въ което между друго казва: „И затова отново потвърдявамъ и свидѣтелствувамъ, че онѣзи малцина католици, които живѣжтъ въ Сърбия, винѫги сѫ били подъ вѣдомството на призренския епископъ или на сръбския приматъ (et primate di Servia), когато е празна епископията въ Призренъ. За това сега пишѫ това писмо, подбуденъ отъ християнска любовь, понеже като съсѣдъ чувамъ различнитѣ поплаки, за гдѣто се намѣсвалъ охридскиятъ архиепископъ въ работитѣ на Сърбия, когато Сърбия нѣма нищо общо съ тази область на България, въ която се намира градътъ Охридъ“ (247) [1].

Отъ всичкитѣ писма на Деодата се забѣлѣзва, че авторътъ имъ е билъ твърдѣ начетенъ човѣкъ не само въ областьта на теологията но и на историята. Послѣдното особено се изтъква въ едно писмо отъ 1635. год. (CXXXVI), гдѣто

[1] „Adesso motto della carità ne faccio la presente scrittura, poichè 'sento come convicino diversi lamenti, essendo si intromesso Monsignor di Ohrida nella Servia, non havendo da far niente la Servia con quella provincia della Bulgaria, nella quale vi e la città d' Ohrida“ (1654 год).

той на дълго се разпространява върху историята на града София. Тукъ Деодатъ дава цѣлъ трактатъ, който заслужваше да се прѣдаде тукъ изцѣло, ако позволяваше мѣстото[1]). Ще забѣлѣжимъ, че споредъ това писмо тогавашнитѣ съврѣменници обяснявали името Триядица чрѣзъ една интересна народна етимология: Триядица било отъ трия (гръцко числително три) и дере (турска дума — рѣка) сир. три рѣки и то божемъ името излѣзло отъ тритѣ малки рѣчици, които прѣсичатъ София. А още подъ име Триядица имало едно мѣсто „на югъ отъ града въ подножието на планината, гдѣто е имало манастиръ, сега развален, който се наричалъ гръцки трияда, защото билъ посветенъ на св. Троица".

Колкото и да се чувствували нашитѣ католици като българи, пакъ не сѫ могли да осѣщатъ такава любовь спрѣмо православнитѣ си братия — „схизматицитѣ", както спрѣмо католицитѣ: религиозниятъ антагонизъмъ, подпалванъ твърдѣ много отъ духовенството, толкова е билъ раздѣлилъ католицитѣ отъ православнитѣ, че и двѣтѣ страни стояли една срѣщу друга враждебно настроени като два врага, отъ които единиятъ като по-силенъ само нападалъ, а другиятъ като по-слабъ само огорчено се защищавалъ. Тоя естественъ антагонизъмъ, който сѫществувалъ между населението отъ двѣтѣ конфесии, добрѣ е изрисуванъ въ отдѣлни характеристични фрази и нѣкои подробни разяснения въ нашитѣ документи. Когато оценяваме послѣднитѣ, не трѣбва да забравяме, че тия документи повече сѫ писма до конгрегацията, на която е трѣбвало винѫги да се прѣдставѭтъ несполукитѣ на пропагандата мотивирани чрѣзъ враждебнитѣ дѣйствия на противната страна — гръцкия православенъ клиръ. Нѣма съмнѣние, че гръцкото духовенство си е служило противъ католицитѣ съ всичкитѣ ония нехуманни срѣдства, — на първо мѣсто денунциацията прѣдъ турското правителство — съ които сетнѣ то се борѣше и противъ националното ни духовенство въ борбата по черковния въпросъ. Затова се разбира, защо нашитѣ католици въ писмата си, като се оплакватъ отъ турски зулуми, все окривя-

---

[1]) Тукъ Деодатъ привежда твърдѣ много цитати отъ разни писатели, които споменуватъ нѣщо за София: цитува се изъ Ант.-Бонфина, Павла Дякона, Мартина Кромера (Historia Poloniae), Бошковича, Калепина, Гелазия, Цизицена и други (228—29). По поводъ на разнитѣ мнѣния относително първия основатель на черквата Св. София, Деодатъ дава и едно свое твърдѣ наивно мнѣние, като мисли, че св. Климентъ, нѣкогашенъ епископъ въ София, а сетнѣ избранъ за римски папа, билъ основатель на черквата. Деодатъ цитува и изъ единъ славянски рѫкописъ, въ който били казани думитѣ на Доротея, епископъ Тирски: „Дорота епископа Тирскаго: Климентъ, егоже апостолъ поминаетъ, глаголе: и с. Климентомь и с прочими моими. ть првие отъ езикь единъ вѣрова христови, въ Срѣдьци бисть епископь" (230).

ватъ гръцитѣ: задъ пашата винжги, споредъ тѣхъ, е скритъ гръцкиятъ владика. Ала и това е истина, че неуспѣхътъ на пропагандата се дължи най-много на опорития консерватизъмъ на православното население, което не е искало никога да слуша никакви доводи въ полза на „друга вѣра". За това има много данни въ документитѣ, гдѣто неведнжжъ се казва, че православнитѣ сж почти непристжпни на пропагандата, както напр. въ едно писмо още отъ 1626. год.: „.... Greci et Bulgari schismatici, sono inconvertibili" (30). Католицитѣ били твърдѣ ревностни въ вѣрата си и поднасяли всички клевети и страдания отъ страна на православнитѣ си съсѣди, които твърдѣ ги ненавиждали и гдѣто можели имъ повреждали: „Много пжти — разказва се въ едно писмо — тѣ викатъ на нашитѣ: „Вие не сте поданици на султана, а на папата въ Римъ", и казватъ на турцитѣ: „Тѣзи латини плащатъ данъкъ на папата" и подобни глупости, а бѣднитѣ християни (католици) поднасятъ всичко заради светата католишка вѣра. Отецъ Петъръ, епископъ софийски, нѣколко пжти е вече виканъ въ София отъ пашата и насмалко щѣше да загине; а католицитѣ сж похарчили много пари по такива работи, и то все по причина на клеветитѣ на схизматицитѣ" (91). За тая клеветническа тактика на гръцкитѣ владици по-добрѣ ни освѣтлява едно писмо отъ нѣкой си отецъ Бласиусъ отъ Чипровецъ (1675. год.), гдѣто подробно се разказва, какъ софийскиятъ гръцки митрополитъ веднжжъ наклеветилъ католицитѣ прѣдъ софийския паша, като далъ подкупъ и довелъ лъжесвидѣтели; отъ това писмо разбираме и кой е билъ поводътъ, гдѣто конгрегацията е назначавала за епископи въ България само българи. Владиката казалъ на пашата: „Ето тѣзи най-добрѣ знаjжтъ, прѣсвѣтли пашо, че ония католици, които изповѣдватъ римскиятъ обредъ и които минжлитѣ мѣсеци напраздно се стараехъ да подчиня, винжги сж имали италянци епископи; тѣзи събиратъ отъ тѣхъ данъкъ за папата и му го изпроваждатъ въ Римъ, а сжщеврѣменно извършватъ служба на шпиони; ето и сега чакатъ да имъ дойде новъ епископъ отъ папата". Като чулъ това пашата, силно се разгнѣвилъ противъ католицитѣ и заповѣдалъ да доведжтъ по-виднитѣ католици вързани прѣдъ него. Така и станжло. Пашата ги питалъ да кажжтъ, истина ли е това, въ което ги обвинявалъ владиката, като имъ посочилъ, че между свидѣтелитѣ на владиката има и турци. Католицитѣ се клели на пашата, какво не е истина, че сж давали данъкъ на папата и че епископътъ имъ билъ италянецъ, а напротивъ че епископътъ

имъ е билъ винаги избиранъ измежду домашнитѣ синове, а отъ папата само се ръкополагалъ, както гръцкиятъ епископъ — отъ цариградския патриярхъ (290). Деодатъ се оплаква на едно мѣсто отъ софийския паша, прѣдъ когото билъ наклеветенъ: „Знаете, какъ бѣхъ по-прѣди наклеветенъ отъ гръцкия митрополитъ та платихъ толкова пари (tanta somma di quadrini) . . . Прѣди нѣколко врѣме азъ бѣхъ тръгналъ по обиколка и когато прѣминавахъ балканътъ, дофтаса ми писмо отъ капелана въ София, въ което ми извѣстяваше, че тамъ дошелъ пашата и че сега не е сгодно врѣме да се иде тамо, но да се върна назадъ. Не се мина три дни и вече били изпроводени хора да ме хванатъ, но въ туй врѣме азъ не се случихъ у дома, и тѣ вързали трима свещеника и ги мъчили, за да кажатъ, гдѣ съмъ. Азъ пъкъ прѣзъ цѣлата нощь ходихъ да моля мѣстниятъ управитель (каймакаминъ), и той стана посрѣдникъ та изново платихъ прѣко 200 шкуди освѣнъ другитѣ разноски и подаръци, които дадохъ на тѣхъ както и на управителя; защото ако бѣха ме одвели въ София, нѣмаше да се отървя съ по-малко отъ 500 шкуди“ (1655. год. с. 249).

За подкупитѣ, които трѣбвало постоянно да се даватъ на турцитѣ, има и други данни въ нашитѣ документи. Като по-характеристично трѣбва да отбѣлѣжимъ едно мѣсто отъ писмата на охридския архиепископъ Соимировича, който разказва, какъ трѣбвало прѣди да заеме мѣстото си въ Охрида да дава голѣми подаръци не само на софийския беглербегъ и на други турски главатари, но и на гръцкия охридски архиепископъ[1]), за да си спечели благоволението му, защото, казва, „безъ тѣзи срѣдства не е възможно да влѣза въ столицата (Охридъ) и да извършвамъ редовно своитѣ официялни длъжности“. Освѣнъ всичко туй, той прѣдварително е билъ дълженъ да иде дори въ Цариградъ, за да издѣйствува позволение, съгласно съ което со-

[1]) За гръцкитѣ владици изобщо казва на едно мѣсто Деодатъ, че православнитѣ въ България имали почти на всѣкждѣ гърци владици (71), а че населението е отъ „българска народность“ (73). Когато гръцкитѣ владици отивали по епархията си, водѣли съ себѣ си яничари и правѣли много пакости. Най-лошо се отразявали върху населението earlier честитѣ промѣнявания на гръцкитѣ владици. Туку що е назначенъ единъ владика, другъ платилъ на патриярха въ Цариградъ по-вече за сжщата епархия и вече се изпъждалъ първиятъ и т н. (71) Забѣлѣзвамъ тукъ, че Деодатъ, като говори за населението въ Търново, казва за православнитѣ: „има до 2000 кжщи—около 10,000 души —немогж да кажж отъ коя народность, защото говорятъ еднакво и български и гръцки; въ срѣдъ България запазватъ този гръцки езикъ, макаръ че Гърция е далечь отъ Търново. Азъ вѣрвамъ, че гръцкиятъ езикъ тукъ повече се говори като граждански езикъ, до като ближнитѣ села не разбиратъ ни дума отъ гръцки“ (79).

фийскиятъ беглербегъ му допущалъ да влѣзе въ Охридъ (254). Особено голѣми мѫчнотии правѣли турскитѣ власти, когато католицитѣ искали негдѣ да строѭтъ нова черква или да поправятъ стара: въ такива случаи пакъ само голѣми такси, подкупи и „подаръци“ издѣйствували нуждното позволение. Така напр. манастирската черква въ Копиловецъ изгорѣла и трѣбвало да се зида нова (1653. г.), ала властитѣ не позволили да се издигне по-голѣма отколкото е била старата, и то слѣдъ като се платило само за позволението 150 зл. гроша (236). Конгрегацията е отпуснѫла една сума, за да се поправи черквата въ Чипровецъ, ала позволение за това властитѣ не давали, и Деодатъ се принудилъ на 1670. год. да иде въ Солунъ, за да иска позволение отъ султана, който тогава щѣлъ да пристигне тамъ. При всичко че пѫтьтъ билъ за стария Деодатъ опасенъ (въ мѣс. Ноември) и далеченъ, той отишълъ въ Солунъ, но не можалъ да извърши нищо, понеже султанътъ не дошелъ въ Солунъ, та сетнѣ изпроводилъ двама довѣреници въ Едрене да дѣйствуватъ за казаната цѣль чрѣзъ чуждитѣ консули (280). Слѣдъ усилени настоявания и даванье подкупи най-сетнѣ се получило позволение въ 1672. год. (284). [1]). И когато Деодатъ обикалялъ по епархията си, често се случвало, че за да се избави отъ турски насилия, билъ принуденъ да дава голѣми суми: така въ едно писмо отъ 1656. год. се съобщава, че Деодатъ платилъ по единъ такъвъ поводъ повече отъ 500 реали (251), а въ едно друго писмо се разказва, какъ той повторно пострадалъ и се откупилъ съ 80 реали (253). Платата на Деодата е била толкова скромна и му идѣла отъ Римъ така нередовно, че той едвамъ успѣвалъ съ нея да покрива най-обикновенитѣ си разноски, като се подържалъ най-повече чрѣзъ заеми съ скѫпи лихви отъ евреитѣ, а камоли да е могълъ да плаща и глоби на турцитѣ. (205). Въ всички тия случаи врѣменно се заемали пари отъ пожъртвователнитѣ католици търговци, а сетнѣ се искали сумитѣ отъ конгрегацията и се връщали назадъ [2]).

---

[1]) Бѣдното католишко население не е било въ състояние да помогне въ такива случаи, понеже било ежедневно тиранизувано: „Questi poveri christiani non ci possono dar aiuto alcuno, essendo giornalmente tirannegiati; et pagano tanto, che non passa giorno che non fussero ligati, bastonati, travagliati et oltreggiati, basta si vive in quotidiano martirio“ (250).

[2]) Деодатъ на едно мѣсто съ огорчение забѣлѣзва, че евреитѣ въ турция съ могѫществото на парата сѫ успѣли до тамъ, че турцитѣ на всѣкѫдѣ имъ позволявали безъ много спънки да си иматъ синагога, до като на католицитѣ по никой начинъ не позволявали да правѭтъ нова черква. Така въ Никополь имало 40 кѫщи еврейски и тѣ си имали синагога. (E questo è una cosa grande, che li Turchi concedono alli hebrei di havere loro sinagoghe in

При такива именно ужасни условия Деодатъ е вършилъ съ голѣма пожъртвователность своята мисия и, като се излагалъ на най-голѣми опасности, постоянно обикалялъ епархията си и се старалъ да удържи своето бѣдно и колѣбливо паство въ вѣрата и да придобие нови привърженици на католицизма. Подъ неговата юрисдикция сѫ подпадали слѣдъ раздѣлението на софийската архиепископия надвѣ: католицитѣ въ сѣверо-западна България около Чипровецъ и пловдивскитѣ католишки павликянски села:

Въ Чипровецъ е имало въ 1640. год. прѣко 2140 католици — българи (вж. кн. X. 71); православното българско население е възлизало до 2000 души, турци никакъ не е имало (92). Въ Желѣзна имало споредъ Деодата въ 1853. г. до 400 души; за тѣхъ казва Деодатъ, че били коренни жители и по народность българи (sono della natione Slavi o vero Bulgari come quelle di Chiprovaz 93); всички били търговци и рѣдко били събрани всички у дома, а повече ходѣли да търгуватъ по Влашко и др. (93., 242). Сѫщо така и за католицитѣ въ Клисура се казва, че сѫ българи и че били до 160 души. Напротивъ католицитѣ въ Копиловецъ, които били повече отъ 1500 д., по произхождение били албанци, доселени тукъ отъ старо врѣме (вж. по-горѣ стр. 20). Всичкитѣ покатоличени павликяни около Пловдивъ Деодатъ насчитва въ единъ свой рапортъ отъ 1650. г. до 1300 души. Селата били твърдѣ бѣдни и само въ двѣ-три е имало свещеникъ. Деодатъ е посѣщавалъ по-главнитѣ, като нпр. Калачие (386 души), Селджибашово (120 души), Хамбарли (80 души), Даушево (480 души), Калаброво (80 души).

И между пловдивскитѣ павликяни имало твърдѣ много, които не искали да се покръстѭтъ, а запазвали своята стара ересь. Въ селото Калачие едно десетгодишно момиче, на което родителитѣ строго забранявали да се покръсти, избѣгало отъ тѣхъ и дошло при Деодата, който го покръстилъ; слѣдъ това дошелъ братъ ѝ Константинъ и се покръстилъ, до като баща имъ Драгийно останѫлъ опоритъ павликянинъ. Така е кръщавалъ Деодатъ при всѣка обиколка: въ 1650. год. той покръстилъ 33 павликянски сѣмейства (209). Въ всѣко мѣсто, гдѣто се спиралъ, той раздавалъ на населението разни картинки, корони и други образи съ набожно съдържание, което особено радвало селянитѣ.

---

tutti i luoghi, dove si trovano, pur alla forza del denaro; e t a n o i in n e s s u n m o d o c o n c e d o n o q u e s t a g r a t i a d i p o t e r f a r c h i e s a i n l o g o n o v o, se volesse dar huomo un tressore, questo non è possibile, anzi tengono contro la loro legge immediate“ 85)

* * *

Отъ 1674. год. сир. отъ какъ починжли тримата велики прѣдставители на нашитѣ католици — Станиславовъ, Парчевичъ и Деодатъ — захваща въ историята на католишката пропаганда у насъ периодътъ на упадъка, който вървѣлъ съ бързи крачки къмъ съвършено унищожение на пропагандата. Колкото по-явни ставали политическитѣ стремения на нашитѣ католици и тѣхнитѣ връзки съ западнитѣ сили, специялно съ Австрия, съ която турцитѣ се готвѣли да се сграбчжтъ на животъ и смърть, толкова повече тѣзи подирнитѣ скептично слѣдѣли дѣятелностьта на нашитѣ католишки главатари и имъ пакостѣли по всевъзможни начини. Животътъ на двамата титулари, софийския архиепископъ и никополския епископъ, ставалъ толкова мжченъ и изложенъ на опасности, че вече не се лакомѣли твърдѣ за тия двѣ достоинства по-виднитѣ наши католици. Ала и независимо отъ туй, при тия обстоятелства не е било ни възможно да се явжтъ вече подобни свѣтли и енергични умове, каквито сж били Парчевичъ и Деодатъ. За това едвамъ слѣдъ три години, както се каза по-горѣ, конгрегацията назначила за софийски архиепископъ Стефана Кнежевичь, а този отъ своя страна ржкоположилъ въ сжщата година Антония Стефановъ за никополски епископъ. И двамата сж били българи, родомъ чипроовчани: Кнежевичъ е билъ францисканецъ, ученъ теологъ (theologiae expresse professor 203). За дѣятелностьта на двамата епископи до 1688. год., когато станжло разорението на Чипровецъ, нѣма важни данни въ нашитѣ документи. Политическитѣ обстоятелства сж били тогава така обтегнжти, че се изисквало голѣма прѣдпазливость отъ страна на нашитѣ католици, за да не се издаджтъ въстаническитѣ имъ приготовления и да не навлѣкжтъ върху себе си отмъщението на турцитѣ. За това, види се, твърдѣ малко се е писало на конгрегацията, какво се върши въ България: до 1688. год. се срѣща въ нашитѣ документи само едно писмо отъ Кнежевича и то съ съдържание отъ съвсѣмъ частенъ характеръ. Отъ 1688. год. има тъй сжщо само едно негово писмо, писано въ Чипровецъ съ дата 10. Февруари до нѣкой си Signor Valentino Cresci въ Дубровникъ, по поводъ на нѣкакво наслѣдство. Писмото е писано на хърватски съ латиница; езикътъ е доста правиленъ освѣнъ на двѣ-три мѣста, гдѣто не е запазено съгласуваньето на падежитѣ. Кнежевичъ тукъ казва, че би услужилъ на драго сърдце на адресанта, „ала сега — казва —, не е врѣме за това, нито

могж нѣщо да вземж отъ нѣкого, като се намирамъ въ опасность за живота си и не смѣѭ даже да извръшвамъ длъжноститѣ си[1]).“

Въ 1683. година турцитѣ обсадихж Виена и бидохж побѣдени отъ австрийцитѣ и поляцитѣ. Слѣдъ това Австрия, Полша и Венеция се съединихж и поведохж настжнателна война противъ Турция, и надеждитѣ на балканскитѣ християни изново се събудихж. Тогава нашитѣ католици помислили, че е дошла минутата да възстанжтъ. За жалость тогава не е било вече възможно да се съгласѭтъ православнитѣ съ католицитѣ, както по-прѣди, въ днитѣ на Парчевича, когато католицитѣ и православнитѣ не се надѣвали на близка помощь и сж били съгласни помежду си (Иречекъ Ист. Б. 610). Поради това организацията на нашитѣ католици както и тѣхната сила били твърдѣ слаби. Когато въ 1688. год. австрийцитѣ прѣвзели Бѣлградъ, чипровскитѣ въстаници се събрали подъ прѣдводителството на Георгия и Богдана Пеячевича при Кутловица, ала тукъ наскоро били съвършено разбити отъ турцитѣ, слѣдъ което и Чипровецъ съ околнитѣ села билъ разграбенъ и съвършено съсипанъ и изгорѣнъ. Турцитѣ безпощадно си отмъщавали именно на чипровчанитѣ, затова най много пострадали послѣднитѣ, и само една часть отъ тѣхъ се спасили като избѣгали въ Влашко и Трансилвания.

За тая ужасна катастрофа намираме въ нашитѣ документи нѣколко по-подробни свѣдѣния. Споредъ едно извѣстие отъ 1688. год., когато Текели (Tököli) съ своята войска, съставена отъ турци и татари, нападнжлъ Трансилвания, знаменитиятъ везиръ Кюпурли съ голѣма войска се настанилъ въ сѣверо-западна България и заповѣдалъ да се избиятъ българскитѣ католици отъ Чипровецъ, Копиловецъ, Желѣзна и Клисура. Населението не е подозирало, каква участь му се готви, и било съвсѣмъ изненадано, когато турскитѣ войски внезапно ги нападнжли и наченжли звѣрствата си. „Трѣбваше да види човѣкъ — казва се въ извѣстието — какъ въ срѣдъ тоя внезапенъ метежъ и бѣснуваньето на неприятеля майкитѣ оплаквахж не скжпоцѣннитѣ си дрѣхи, среброто и златото и другитѣ си украшения, а своитѣ дѣца, които имъ бѣхж изтръгнжти изъ ржцѣтѣ и прѣдадени на огънь и мечъ. Нищо не бѣ пощадено, нито старостьта, нито полътъ: мжжко и женско, старо и младо бѣ гонено подъ звѣрскитѣ удари на

[1]) „Mi bismo hotieli od svega sarza poslugiti vas, alli nie sada vrieme, niti moghu sada komu scto useti, stoiechi u perikulu sgivotta, neimaiuchi slobod da mogu cinitti moie offitio, scto me toka . . “ (301).

неприятеля. Отъ 500 чипровски сѣмейства и толкова почти въ Копиловецъ, отъ 300 сѣмейства въ Желѣзна и 80 въ Клисура едва една трета часть се спаси съ бѣгство. Бѣжанцитѣ се бѣхъ пръснѫли на вси страни, и голѣма часть отъ тѣхъ загинѫ прѣди да мине Дунава, изнурена отъ гладъ и мѫки“. Разбойницитѣ, които били тогава размножени въ сѣверна България и Влашко, прѣсрѣщали нещастнитѣ бѣжанци, ограбвали ги и ги закарвали въ плѣнъ, па и убивали. Така е билъ убитъ единъ виденъ чипровски францинсканецъ, Иванъ Радоичъ. Отъ 50—60 свещеника се спасили само 14 души, между които и софийскиятъ епископъ Кнежевичъ. Въ Влахия бѣжанцитѣ сѫ били милостиво приети отъ тогавашния войвода Константинъ Бранковичъ Басараба II., ала при все това не малко и тукъ пострадали отъ маджарскитѣ хусари, калвини, изъ войската на Текелия. Тѣзи не се отнасяли по-човѣшки отъ турцитѣ, а грабѣли и убивали, като сѫщи разбойници; отъ тѣхъ е билъ убитъ българинътъ францинсканецъ Петъръ Данчичъ, а нѣкой си Хиеронимъ Маричъ билъ тежко раненъ въ главата. Свърхъ това се явило и ново божье наказание: татаритѣ напълнили Влахия и мнозина отъ българитѣ кое убили, кое завлѣкли въ робство. Найсетнѣ и разбойницитѣ въ Влахия на всѣка стѫпка слѣдѣли бѣжанцитѣ, за да имъ вземѫтъ и това малко, що сѫ били спасили отъ турцитѣ (CXCIV).

И никополскиятъ епископъ Антоний Стефановъ, който билъ избѣгалъ въ Виена, пише въ 1689. г. 30. Януари на конгрегацията нѣкои подробности за ужасното унищожение на родния си градъ Чипровецъ. Чипровчанитѣ се полъгали по това, че Бѣлградъ е билъ вече завзетъ отъ австрийскитѣ войски та се надѣвали, че тия войски скоро ще се явѫтъ на помощь, а при това се облѣгали и на своитѣ православни събратия, които имъ били обѣщали да въстанѫтъ заедно съ тѣхъ, но въ тия свои надежди били горчиво излъгани, и работата била изгубена. За това въстанието останѫло изолирано само около Чипровецъ та сетнѣ всичкиятъ гнѣвъ на турцитѣ се стоварилъ най-много върху чипровчанитѣ: всѣки, който е билъ родомъ отъ Чипровецъ, се прѣслѣдвалъ отъ турцитѣ, гдѣто и да билъ той. Въ с. Бѣляни имало нѣкой си отецъ Филипъ, родомъ отъ Горни Лѫжани, а въ Орѣшье попътъ билъ родомъ отъ Сараево, но турцитѣ, като ги мислѣли за чипровчани, хванѫли ги и ги затворили, до като католицитѣ отъ тия села не успѣли съ откупъ и клетви да докажѫтъ, че тѣ не сѫ чипровчани [1]).

---

[1]) Ma quelli villani catolici hanno testificato con giuramento, come quelli non erano di Chiprovaz dando anche alli Turchi 25 reali per ogn'uno gli hanno liberato“ (305).

Стефановъ още съобщава, че софийскиятъ архиепископъ Кнежевичъ, понеже билъ схванѫтъ въ краката (essendo stropiato di piedi), малко прѣди катастрофата успѣлъ да избѣга въ Влашко, гдѣто се спасили мнозина отъ францинсканскитѣ братия и стоели тамъ, обрани отъ разбойницитѣ, голи и боси въ най-голѣма бѣдность (si trovano quelli padri in Valachia nudi e crudi e miserabili). Седемъ братовчеда на Кнежевича били отведени отъ турцитѣ въ робство. Виенскиятъ кардиналъ Бонвизи пише на конгрегацията, че съ Кнежевича имало въ Влахия до 3000 бѣжанци католици. Понеже надеждата, че тия нещастници ще могѫтъ се върнѫ въ отечеството си въ скоро врѣме, била малка, Бонвизи моли кардинала Алтиерио да се застѫпи прѣдъ императора, за да се отстѫпѭтъ въ южна Унгария нѣкои ненаселени мѣста за тия Българи. Ала както се вижда отъ едно писмо на Кнежевича, писано въ Търговище (1689 г.), послѣднитѣ още вѣрвали, че ще могѫтъ се върнѫ въ България, като мислѣли че царскитѣ войски ще прѣодолѣѭтъ надъ турцитѣ (307). Отъ писмото се вижда още, че влашкиятъ войвода Константинъ Кантакузенъ твърдѣ гостолюбиво се отнасялъ къмъ бѣжанцитѣ, които го наричали свой покровитель и добродѣтель (306). Ала наскоро постигнѫло нашитѣ бѣжанци ново ужасно нещастие отъ татаритѣ, които нахлули въ Влахия на 1690. г., така че голѣма часть отъ нашитѣ католици била принудена да избѣга прѣко Карпатитѣ въ Трансилвания. Отъ Корона (Брашовъ), гдѣто се настанили повечето бѣжанци заедно съ Кнежевича, пише послѣдниятъ на конгрегацията като моли за помощь. (309.) Кнежевичъ пострадалъ прѣди това твърдѣ много, понеже билъ хванѫтъ робъ отъ татаритѣ заедно съ нѣкой си Гаврилъ Манчичъ. Отъ едно писмо на послѣдния узнаваме, че и двамата спасили животътъ си слѣдъ ужасни мѫчения и то благодарение на единъ виденъ татаринъ, който се застѫпилъ за тѣхъ. [1]) Отъ Брашовъ Кнежевичъ се прѣмѣстилъ въ Сибинь (Cibonium), гдѣто билъ приетъ съ голѣми почести отъ главния командантинъ на града.

Тукъ дошли и други нѣкои отъ по-виднитѣ българи францискани, между които и споменѫтиятъ Манчичъ, Марко Пѣячевичъ, нѣкой си отецъ Лука и пр. всичко единайсетъ души. Слѣдъ една година, а именно въ 1691. г. 28. Октомври Кнежевичъ се поминѫлъ на 70 годишна възрасть. Подиръ

[1]) „Adesso al mese di Genaro ai 23. siamo stati captivi con arcivescovo di Sophia, io sono tagliato per braccio con la scabola, e mi volsero ancora tagliare la testa, ma per il miracolo fui deliberato per la intercessione di un Tartaro, capitano pur cognoscente mio, che serviva al principe di Valachia; e cusci fui deliberato et io et Arzi-Vescovo“ (310).

смъртьта на Кнежевича участьта на сьотечественицитѣ му въ Трансилваня се влошила поради различнитѣ гонения, които най-много идѣли отъ страна на калвинитѣ и лутеранитѣ. Въ тия трудни врѣмена много е послужилъ на своитѣ съотечественици казаниятъ Гаврилъ Манчичъ, та поради това послѣднитѣ особено го прѣпорѫчватъ на кангрегаицята въ едно свое писмо, което и поради езика и поради съдържанието си заслужва да се приведе тукъ въ по-голѣмата си часть:

„— Привишнѣа и присветла господо. Мие сви оздола подписани сас душу чинимо и право у го(споди)ну сведокуюмо, како наш п. отац фра Гавриел Манчиѣ, парок наш, от години осам служиа нас карстианех у овиа времена, па ми наи-тешки и неволни, навластито када смо сви карстиане у Трансилвание дошли, они е биа у сваке неволе помоѣник, како ли у ствари духовни толико и още веѣе у ствари телесни, како наш добар пастир. Парво тои сведокуюмо сас нашу душу, да кад улезе неверни ребел и тиран свему карстианству улезавши у Трансилвание сас турци и татаре, сас велику штету от землю, а мие будуѣи разтурени по разлики селех, нас свех присабра сас велику помоѣиу и супрот Лутеранех нас уведе у Сибин, и у Сибину толико бремена и толико пута нас тераше изван варош суб пена 40 флоринци от домаѣинех насех, кои би нас задаржаѣа у свою куѣу до 6 часове алити ури, да има платити флоринци 40; а наш п. отац Гавриел сас божию помоѣ и нюгову труд и муку нас обрани и даржи нас до дан данашньи. Ми будуѣи робие, сирота и сиромах, голи и боси дошли у ову землю, по нюга се захранихмо и облекохмо по нюгов добар живот и добру прилику и науку толико пред ѣенерали колико пред херетици . . . У Сибин на 6 мѣсеца юла 1696.“ (Слѣдватъ подписи).

Не е тукъ мѣсто да слѣдимъ по-нататъшната сѫдба на нашитѣ католици въ Трансилвания и Унгария, при всичко че тя е твърдѣ интересна и доста ясно прѣдставена въ нашитѣ документи: това ще направимъ на друго мѣсто въ отдѣлна статия, въ която ще се постараемъ да очертаемъ и по други източници историята и сегашниятъ животъ на банатскитѣ българи, чийто центъръ е градецътъ Винга. Тукъ само ще отбѣлѣжимъ въ заключение главнитѣ моменти, които сѫ въ свръзка съ лицата и събитията, за които разправихме по-горѣ.

Като останжла сифийската архиепископия безъ титуларенъ епископъ и като се разбѣгали всичкитѣ почти наши католици по Влахия и Трансилвания, конгрегацията е дошла до убѣждение, че нѣма вече почва да се подържа особено духовно управление за провинцията „България“, та се правѣли планове, какъ да се съедини послѣдната съ провинцията „Босна Аргентина“ (CCXX). Отъ друга страна нашитѣ католици сж настоявали да се одържи по възможность старата автономия на провинцията България. Ала състоянието на католицизма въ България споредъ едно писмо на чипровския българинъ, францисканеца Кръстю Пейкичъ (писано въ Търговище на 1704. год. с. 325) е било толкова безнадеждно, че мечтитѣ на нашитѣ католици за възобновението на софийската архиепископия не сж могли да се изпълнжтъ [1]). За опитъ най-сетнѣ е билъ назначенъ въ 1728. год. за никополски епископъ **Никола Станиславичъ**, единъ отъ братовчедитѣ на Филипа Станиславова (343). Новиятъ епи-

---

[1]) Този е сжщиятъ Кръстю Пейкичъ, писатель отъ началото на 18. столѣтие, за когото вече споменжхме по-горѣ (виждь страница 3). Отъ нашитѣ документи сега се вижда, че Пейкичъ е билъ съврѣменникъ на чипровската катастрофа, че е дѣйствувалъ като свещеникъ при избѣгалитѣ си съотечественици въ Влахия и че билъ даже тѣхно довѣрено лице и пжтувалъ въ Римъ, проводенъ съ молба отъ тѣхна страна (325 и сл.). Когато се установило, че провинцията България не може вече да се одържи, той прѣминжлъ въ Унгария и отъ тамъ въ Босна, като се прѣдалъ и на писателска дѣятелность Казахме вече, че той съчинението си „Зарцало“ (Огледало) е писалъ не на чистъ хърватски езикъ, а на оня размѣсенъ съ българизми книжовенъ езикъ, съ който си служили нашитѣ чипровчани, както се видѣ отъ писмата имъ, които по-горѣ цитувахме За по-добро освѣтление привеждамъ тукъ нѣколко примѣра отъ езика на Пейкича въ казаното му съчинение; „Писаху... канон ради ново патриаркатство цариградско (7) Анатолио бискуп цароградски (5); ради градови у коиех даржани биаху за намисници... (6); химбено служеħи се своие власти (8); бискупе и попови елинске ставише на нjегово мисто (9); и сас свим своими попим (18), ради нашех братиех християна (29); и будуħи 13 годища кралевал (20); да он будуħи у толики неправди (21); зато би дадена заповид (22); против светомга Игнацију (22); против светога Игнацие (23); против светому Игнациа (24). Най-после своим карвиу написа (26); Чесар будуħи од свога поклисар Леона разумио (27) и пр. и пр. Съ една дума Пейкичъ не знае да съгласува падежитѣ споредъ синтаксиса на хърватския езикъ, а въ това отношение той си кара български. Ала не само въ падежитѣ, а и въ глаголнитѣ форми и изобщо въ цѣлия стилъ прѣобладаватъ българизмитѣ така, че между неговия езикъ и езика на Станиславова въ „Абагаръ“ сжществена разлика нѣма (вж. образци изъ Абагара въ Мин. Сбор. кн. IX. въ Книгописа на А. Теодоровъ стр. 152). Станиславовъ само по-вече е допустнжлъ да прѣобладаватъ българизмитѣ, като е писалъ съчинението си за България, до като Пейкичъ се старалъ да ги избѣгва. Колкото се отнася до замѣняваньто *ц* съ *ч* и обратно въ „Абагаръ“, нѣма съмнѣние, че това трѣбва да се отдаде на ржкописа на автора, въ който, види се, *ц* не се различавало ясно отъ *ч* Неможе да се откаже, че по италянското произношение на *ц* като *ч*, на което сж били привикнжли нашитѣ италянски католишки въспитаници, обикновено се замѣнявало *ц* съ *ч* (дио*ч*еза, *ч*есар и пр.) Нека споменемъ още, че въ едно писмо на чипровчани се срѣща написано *ц*асти вм *ч*асти (189) Издательтъ г. Ферменджину е забѣлѣзалъ при това, че така е въ оригинала.

скопъ не е смѣялъ да живѣе въ Никополъ, а седѣлъ въ Краево въ Ромъния и отъ тамъ управявалъ епархията си. Всичко на всичко е имало въ цѣлата му епархия двама свещеника: въ Русе и въ Бѣляни. Тия свещеници вече не сѫ били родомъ българи, а дубровчани — хървати. Между туй положението на нашитѣ католици не само въ Влахия, но и на острова при Оршова, гдѣто бѣхѫ се настанили български францискани, е станѫло невъзможно та се принудили да бѣгатъ въ Унгария. Това е станѫло въ слѣдствие на турската война противъ Австрия въ 1738. год.: тогава българскитѣ католици, които били още въ Влахия, оставили всичко и избѣгали въ Банатъ, гдѣто сетнѣ се настанили въ и около Винга (389). Въ слѣдствие на това и Никола Станиславичъ е билъ назначенъ за Чанадски и Темишварски епископъ въ Унгария (1739 год. 31 Окт.) Послѣдниятъ въ качество наваженъ унгарски епископъ е ималъ възможность да дѣйствува прѣдъ самия императоръ, за да се облекчи положението на съотечественицитѣ му. Съ едно прошение отъ 1740. г. 19. Августъ Станиславичъ моли императрицата Мария Терезия, да се дадѫтъ на българитѣ мѣста въ Банатъ и да имъ се потвърдѭтъ привилегиитѣ, дадени тѣмъ отъ Карла VI (372)[1]. Слѣдъ четири години Мария Терезия подарила съ указъ отъ 1744. год. 1. Августъ, особени привилегии на банатскитѣ българи въ Винга, (376—80). Съ другъ указъ отъ 1745. год., 29. Декември, епископъ Станиславичъ заедно съ всичкитѣ си роднини е билъ произведенъ въ благородство. Тукъ се изброяватъ заслугитѣ на сѣмейството Станиславовъ, което било свързано съ роднински връзки съ сѣмействата Парчевичъ, Кнежевичъ и Пѣячевичъ, произведени въ благородство още отъ Карла VI, както вече споменѫхме веднѫжъ. Особено се изтъкватъ тукъ заслугитѣ за католишката вѣра на чича му, Филипа Станиславовъ, първия никополски епископъ. Заедно съ Никола Станиславичъ били причислени къмъ благороднитѣ унгарски сѣмейства (nobiles Hungariae) още и братовчедитѣ му: Антонъ, Францискъ, Карлъ, Іосифъ, Стефанъ и Георги Станиславичи (383). Въ указа е описанъ и сѣмейния гербъ на новопроизведенитѣ благородни (383). Послѣдно убѣжище сѫ намѣрили нашитѣ францискани при своитѣ съо-

[1]) Царската революция на това прошение гласи: „An die Kaiserliche Administration in dem Banat Temesvar zu fördersamber Erstattung Dero berichtlichen. Gutmeinung, auch weitere Anhandlassung wie und auf was Weise auch unter was für Bedingnissen in vermeldete bulgarische Familien daselbsten in Banat unterzubringen? zu remittiren. Ex consilio Camerae aulicae Viennae 3. Septembris 1740“ (373).

течественици въ Винга, които сѫ едно постановление на градския съвѣтъ имъ отстѫпили своята черква и всичкитѣ и й приходи за вѣчни врѣмена (387—391). Нека въ заключение да забѣлѣжимъ, че отъ казанитѣ български католишки сѣмейства и денъ днешенъ още се е запазило сѣмейството Пѣячевичъ, което било произведено въ графско достоинство на 1772. година и което сега е едно отъ най-виднитѣ на хърватската аристокрация. Отъ това сѣмейство е и прѣдпослѣдниятъ хърватски банъ въ Загребъ, графъ Ив. Пѣячевичъ, който отстѫпи мѣстото си на сегашния банъ Куенъ Хедервари въ 1882. година по поводъ на станѫлитѣ смутове въ Загребъ противъ маджаритѣ. Че графоветѣ Пѣячевичъ, ако и да се сматрятъ сега за хървати, знаѭтъ за своето българско потекло, вижда се и отъ една бѣлѣжка у Иречека, гдѣто послѣдниятъ казва, че нѣкои не издадени документи, които се отнасятъ къмъ посланическитѣ мисии на Парчевича и историята на Чипровецъ и които се пазѣли въ сѣмейния архивъ на графоветѣ Пѣячевичъ, му станѫли достѫпни благодарение на любезностьта на графа Юлия Пѣячевичъ, който усърдно се занимавалъ съ историята на своето сѣмейство (Ист. Болгаръ 612). Отъ сѫщото сѣмейство сѫ и ученитѣ Яковъ и Францъ Кс. Пѣячевичи, за които споменѫхме още въ началото (Б. Прѣгл. X. 65).

София. 1894. V.

